

SBÍRÁME POHLEDNICE

K o l e k t i v a u t o r ů

N ě k o l i k p o z n á m e k a u t o r ů

Autoři děkují za informace či podnětné připomínky k prvnímu dílu publikace Sbíráme pohlednice zejména recenzentům Dr.Ing. Rudolfu Dočkalovi a Janu Procházkovi a dále Daniele Liščákové, Pavlu Šafaříkovi a Dr.Jozefu Telgárskému.

Výběr ilustračních pohlednic byl prováděn s ohledem na reprodukční možnosti tiskárny OKDZ.

Seznam použité literatury (společný pro oba díly) bude uveden ve druhém dílu publikace.

Během tisku se v rámci liberalizace cen změnily a dále mění téměř všechny ceny uváděné v textu. Autoři se omlouvají, i když na tom nenesou žádnou vinu.

VZNIK A VÝVOJ POHLEDNICOVĚ TVORBY

Bylo to 16. července roku 1870. V tento den poslal oldenburský knihkupec a tiskař August Schwartz své tchyni a tchánovi korespondenční lístek - pohlednici? Bylo to v době prusko-francouzské války. Korespondenční lístek přizdobil totiž obrázkem vojáka u kanónu, který přitiskl na adresní stranu korespondenčního lístku přímo proti poštovní známce.

Tehdy jistě pan August Schwartz netušil, že se tímto činem zapisuje do dějin moderního lidstva.

Na vývoji pohlednice se ovšem podílela řada činů a událostí a nelze stanovit přesné datum jejího vzniku. Pohlednice složitě vznikala patnáct let, od roku 1870 do roku 1885.

Už před tím, na konci 18. a na počátku 19. století, bylo v módě posílat na menších lístcích grafiku, zachycující architekturu či výjevy ze života lidí v ulicích a náměstích, které však tehdy plnily spíše funkci určitých suvenýrů. Byly zasílány v obálkách většinou poslem či předávány adresátům osobně.

V první polovině 19. století různí podnikatelé vydávali a šířili tzv. gratulační lístky, které můžeme také považovat za jakési předchůdce pohlednic, ale tehdy je nebylo možno posílat poštou.

Je tedy zřejmé, že už dávno lidé pozvolna směřovali ve své vynalézavosti ke vzniku pohlednice. Skutečná pohlednice však vznikala až postupným vývojem a přetvářením původního k o r e s p o n d e n ě n í h o l í s t k u , který byl navržen a zaveden do prodeje a poštovního provozu na našem území v rámci Rakousko-Uherska poprvé na světě dne 1. října 1869.

Před tímto významným datem došlo na světě k několika pokusům o zavedení korespondenčních lístků či dopisnic do poštovního provozu. Mnohé návrhy jednotlivců narážely vždy

na nepochopení a hlavně konservatismus poštovních úřadů, které houževnatě setrvaly na ustanovení tehdejších platných předpisů, že všechny poštovní zásilky musejí být pečlivě uzavřeny a utajeny před veřejností v zalepené obálce, dokonce i s pečeti.

Několik let před rokem 1865 probíhala řada mezinárodních jednání o vytvoření Světové poštovní unie. V roce 1865 byla do německého města Karlsruhe svolána 5. německo-rakouská poštovní konference. Zde byl všem delegátům 30.11.1865 rozdán dnes již legendární spis Henricha von Stephana, tehdejšího generálního poštmistra německých pošt (obr. 1), který obsahoval návrhy na zavedení otevřeného korespondenčního lístku do poštovního styku. Byl to na tehdejší dobu a zavedené poměry návrh velmi odvážný - odesílat otevřené lístky. Přestože ohlas byl mezi delegáty příznivý, nebyl tento návrh po pečlivém prozkoumání německou vládou přijat. Německé poštovníctví bylo tehdy dost roztržité, nemělo jednotnou administrativu a hlavní příčinou neúspěchu bylo to, že vznikly ve vládních kruzích obavy, aby stát zavedením levnějších otevřených poštovních zásilek nepřišel o část svých příjmů. Návrh pana rady Stephana tak zcela zapadl a Němci se k němu už nevrátili.

Za Rakousko-Uhersko se tehdejší konference v Karlsruhe zúčastnil sekční šéf ministerstva obchodu pan Kolbensteiner, pozdější generální ředitel rakousko-uherských pošt ve Vídni. Tento pán hned po svém návratu do Vídně informoval o průběhu konference svého přítele, profesora ekonomiky dr. Emanuela Herrmanna (obr. 2). Tohoto významného národohospodáře myšlenka zavedení korespondenčního lístku velmi zaujala a začal se jí v následujících letech hlouběji zabývat. Ale teprve až za 4 roky, dne 26. ledna 1869, zveřejnil ve vídeňském deníku Neue Freie Presse obsáhlý článek s návrhem, aby byl na území Rakousko-Uherska bezodkladně zaveden do poštovního styku a praxe otevřený korespondenční lístek, který by se frankoval dvěma krejčary.



Obr. 1. Heinrich von Stephan, generální poštovník německých pošt



Obr. 2. Profesor ekonomie dr. Emanuel Herrmann

Tento Herrmannův návrh byl na rozdíl od Stephanova promyšlený, velmi podrobně rozpracovaný a dokonale zdůvodněný. Herrmann především vycházel z toho, že náklady na dopisy byly příliš vysoké. Obálka, dopis a známka stály občana v průměru 18-20 krejcarů. Přitom obsah asi jedné třetiny všech obchodních či soukromých dopisů byl jen velmi stručným sdělením, které nemělo charakter důvěrností ani tajných zpráv, a mohlo se tedy klidně a bez obav psát na otevřený korespondenční lístek.

Ve svém zdůvodnění dále dokazoval, že zavede-li se pro tento druh stručné a nedůvěrné korespondence korespondenční lístek za poloviční porto, pak se za takových podmínek značně rozšíří korespondence obyvatelstva, a tím se také podstatně zvýší příjmy státních pošt. Všechny tyto předpoklady se později ukázaly jako naprosto pravdivé.

Rakousko-Uherska vláda jednala v tomto směru velmi pružně a rychle. Návrh pana Herrmanna neprodleně realizovala. Než byl výnos o zavedení korespondenčních lístků připraven, došlo sice ještě k několika sporům, například kolem výše poštovního porta, kolem velikosti, barvy a úpravy korespondenčního lístku, ale ve všem nakonec došlo k dohodě a patřičný výnos byl už 25. září 1869 vydán. Tímto výnosem se tedy zavedl otevřený korespondenční lístek do poštovní praxe. Prvé výtisky spatřily světlo světa dne 1. října 1869 (obr. 3). Dvoukrejcarová známka byla na lístku přímo natištěna, lístek žluté barvy o rozměrech 120 x 88 mm měl jednu stranu výhradně adresní a druhou čistou pro sdělení. Na lící straně spolu se známkou musel být natištěn rakouský státní znak (v Uhersku uherský) a nápis Correspondenz-Karte černým tiskem.

Veřejností byl korespondenční lístek přijat velmi příznivě a jen za prvé 3 měsíce bylo na poštách v Rakousko-Uhersku prodáno téměř 3 milióny těchto korespondenčních lístků. V následujících letech dosáhl prodej více než 1 miliardy.

A tak myšlenka generálního poštmistra von Stephana, realizovaná úsilím dr. Herrmanna, dala světu korespondenční lístek, a tím vlastně i pohlednici, která se z něj později přímo vyvinula.

Obliba korespondenčního lístku v Rakousko-Uhersku přispěla k jeho úžasnému rozšíření a přiměla i ostatní země ve světě k následování.

Jako první se připojilo Německo, kde byl korespondenční lístek vydán 1. března 1870. Do konce roku 1870 se jich v Německu prodalo 10 miliónů kusů. V Německu byl v té době generálním ředitelem pošt týž von Stephan, jehož návrh na zavedení korespondenčního lístku před 5 lety v Německu zamítli. Německé korespondenční lístky neměly však natištěnou známku, což bylo zavedeno až později, takže se na ně musela známka lepit.

V říjnu roku 1870 byly korespondenční lístky ještě zavedeny ve Švýcarsku a v Anglii. V roce 1871 pak následovaly Belgie, Holandsko, Dánsko, Finsko a Kanada, v roce 1872 Norsko, Švédsko a Rusko, v roce 1873 Španělsko, Francie, Japonsko, Srbsko a USA, v roce 1874 Rumunsko, Lucembursko a Itálie, v roce 1875 Quatemala a v roce 1876 Řecko. Postupně pak byly zavedeny do poštovního provozu korespondenční lístky na celém světě. Přitom ohlas na vydání korespondenčních lístků byl zhruba všude stejný, nadšené přijetí a rychlé využívání v denní praxi milióny obyvatel. V Berlíně například hned v první den vydání bylo prodáno přes 45 tisíc kusů korespondenčních lístků.

V Anglii to bylo první den dokonce 575 tisíc kusů a během několika týdnů bylo odesíláno poštou v této zemi týdně jeden a půl miliónu kusů. Za celý rok 1870 dosáhl zde počet odeslaných lístků 75 miliónů, v roce 1872 to bylo 76 miliónů, v roce 1875 už 79 miliónů a do roku 1889 dosahovala průměrná spotřeba 236 miliónů korespondenčních lístků ročně.



Obr. 3. První korespondenční lístek na světě



Obr. 4. Korespondenční lístek s českým názvem

V Německu pak v pozdějším období, už při plném rozvoji výroby skutečných pohlednic, bylo jen za jediný týden od 9. do 16. srpna 1900 podáno na poštách přes 100 miliónů pohlednic. Ze všech těchto čísel je zřejmé, že zavedení korespondenčních lístků a jejich obliba, projevující se masovým používáním, se staly bezprostředním a rozhodujícím základem vzniku a později také masového rozšíření skutečných pohlednic.

Korespondenční lístek používaný v prvních letech po jeho vzniku a zavedení v různých zemích byl čistý, mimo předepsaný tisk textu, poštovní známku a státní znak zde nebylo nic jiného. V této podobě existuje korespondenční lístek dodnes, ale i on měl ve svém vývoji celou řadu různých typů a provedení.

Časem však byla původní nařízení kolem vydávání korespondenčních lístků doplňována řadou dalších předpisů a změn, které postupně umožňovaly a vytvářely podmínky pro vznik pohlednic. Tak například v roce 1872 vyšlo nařízení, že se soukromým podnikatelům povoluje provádět reklamní přitisky na korespondenční lístky (na jejich adresní straně). V roce 1881 vyšlo další nařízení, které povolovalo provádět soukromé přitisky pouze na sdělovací straně korespondenčního lístku, a to jen přitisky tiskem.

Nejdůležitějším se pak pro perspektivu pohlednic ukázalo nařízení ze dne 12. 12. 1884 s platností od 1. 1. 1885, kterým byl povolen tisk celých privátních korespondenčních lístků. A konečně 28. 11. 1885 vyšlo doplňkové nařízení, které povolovalo připojit k německému názvu Correspondenz-Karte i název v dalším jazyce, tedy například česky - "Korespondenční lístek" (obr. 4).

U kolébky prvních pokusů o pohlednice stálo více kmotrů a dodnes není přesně známo, kdo jako první na čistý, oficiální korespondenční lístek vytiskl obrázek.

Léta 1870 - 1880 bývají nazývána temnou dobou pohlednice. Je tomu tak proto, že k této době, i když od naší není zase tak příliš vzdálena, chybějí dokumenty k jednoznačným soudům. Alespoň jeden příklad: Řada autorů označuje za první pohlednici tu, kterou v říjnu nebo listopadu 1870 vydala administrace srbského časopisu Zmaj (Drak) vycházejícího ve Vídni. Podle nových údajů však byla tato pohlednice vytištěna až v květnu 1871 a byl na ní obrázek draka, který nakreslil Peter Manojlovič. Zachoval se jediný exemplář s razítkem z 19. 5. 1871.

Francouzi tvrdí, že tím prvním byl Francouz Leon Besnardeux, papírník, který v roce 1870, když byla Paříž obklíčena Prusy, vydal se souhlasem vlády zvláštní dopisnici pro balónovou poštu, kde vedle natištěné známky byl vytištěn na adresní straně i kreslený znak (obr. 5). Ale tehdy Francie ještě neměla oficiální korespondenční lístek, neboť zde byl vydán a zaveden až v roce 1873.

Podle jiných pramenů s prvými pokusy kreslit ručně obrázky na lící stranu korespondenčních lístků započal v letech 1871 - 1872 v německém městě Göttingenu Rudolf Brisius, a to pomocí knihtiskaře H. Langeho, který kresby rozmnožoval a rozesílal poštou. Žádné se však jako dokumenty nedochovaly.

Pro Američany to zase prý byl J.P.Charlton z Philadelphie už dokonce v roce 1861, ale ani zde v té době ještě korespondenční lístky neexistovaly.

Co je však prokázáno, je skutečnost, že rakouský tiskař August Schwartz z Oldenburgu odeslal několik korespondenčních lístků, na jejichž levou lící stranu proti poštovní známce vytiskl malé obrázky s výjevem z prusko-francouzské války z roku 1875. Dodnes se jich několik prošlých poštou zachovalo, a jsou tedy považovány za skutečné dokumenty coby prvotiny skutečných pohlednic (obr. 6).



Obr. 5. Dopisnice pro balónovou poštu s přitištěným obrázkem



Obr. 6. Korespondenční lístek s obrázkem dělostřelce, který přitiskl A. Schwartz

Jiným takovým dokumentem předchůdce pohlednice je korespondenční lístek se soukromým přitiskem obrázku kláštera Stift Melk a.d. Donau. Tento korespondenční lístek byl odeslán z Vídně, podle poštovního razítka dokonce už 31. 12. 1869, tedy tři měsíce po vydání prvních korespondenčních lístků v Rakousko-Uhersku. Ale jsou bohužel spory a dohady o tom, zda nebyl tento přitisk pořízen na korespondenční lístek až dodatečně. V těchto letech vznikaly tyto přitisky jako náznaky budoucích pohlednic především ze soukromé iniciativy.

Ale přesto se zdá téměř jistě, že Rakousku patří primát nejen při vydání prvního korespondenčního lístku na světě, ale i v pořizování prvních přitisků, předchůdců pozdějších opravdových pohlednic.

Po roce 1875 už docházelo k těmto pokusům častěji, ale vždy šlo jen o přitisky na oficiální vládní korespondenční lístky.

V roce 1872 po zrušení předpisu a nařízení, že soukromé podniky a organizace nemohou vydávat vlastní korespondenční lístky, se teprve vlastně vytvořily vhodné podmínky pro vznik prvních skutečných pohlednic a nastal pak brzy jejich větší výskyt.

Ale přesto je podivné, že i potom v těchto formálně příznivých podmínkách se dočkaly pohlednice svého skutečného masového rozšíření poměrně dost pozdě. Ze sedmdesátých let jsou přitiskové pohlednice velice vzácné, ale i z osmdesátých let se jich uchovalo poskrovnu (obr. 7-9). Zato se projevil bouřlivý nástup jejich výroby a rozšíření v letech devadesátých. Už v roce 1896 prošlo světem téměř dvě a půl miliardy nejrůznějších pohlednic. Získat ale dnes pohlednici vydanou a prošlou poštou před rokem 1896 je možno považovat za mimořádný úspěch a za velikou sběratelskou vzácnost lze považovat pohlednici vydanou před rokem 1890.

Pohlednice z tohoto přechodného vývojového období byly černobílé nebo jednobarevné, většinou jen s malými přitiště-



Obr. 7. Pohlednice německého hradu Wartburg



Obr. 8. Pohlednice německého letoviska Bastei z roku 1882

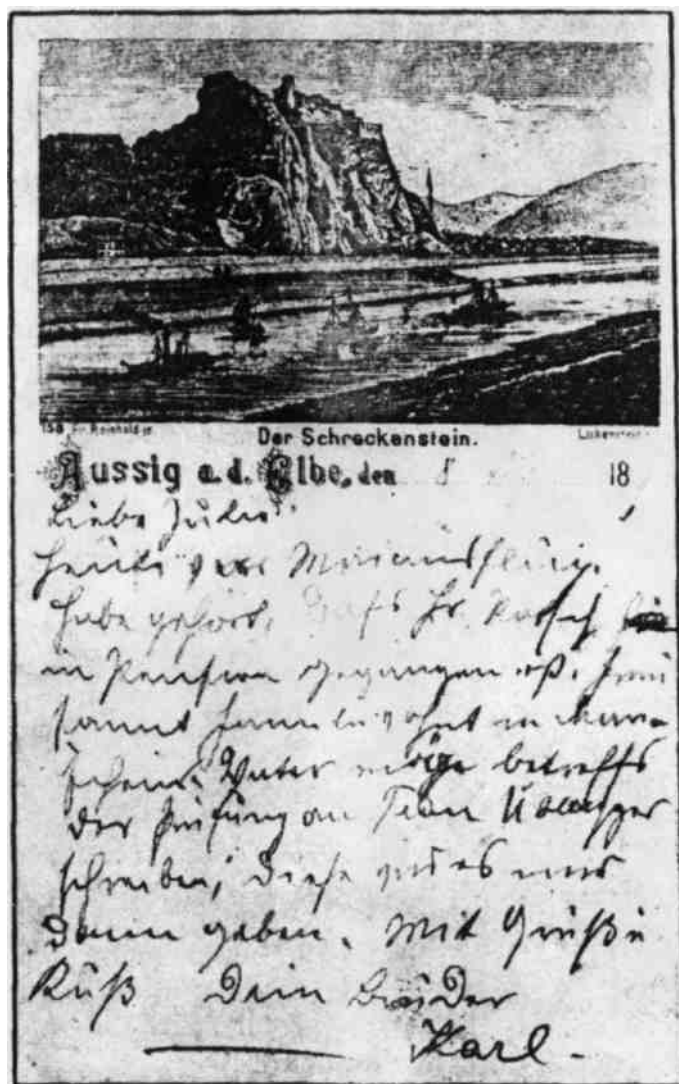
nými obrázky na lícni (adresní) i rubové (textové) straně oficiálního korespondenčního listku.

Byly většinou špatně tištěné, tudíž dost nevýrazné. Teprve později, jak se postupně zdokonaloval tisk, se začalo používat většího počtu barev, modernější techniky i lepšího papíru k tisku. Vydavatelé se ve velmi silné konkurenci v 90. letech usilovně předháněli v nejrůznějších novinkách, nápadech a zvláštностech.

"Zlatý věk pohlednicové tvorby" pak nastal po roce 1896, kdy byly vydávány pohlednice s nejrůznějšími rámečkovými klišé, s barevnými emblémy, pohlednice pohyblivé s otáčecími kotouči, vysouvací, průsvitné - s druhým obrazem proti světlu. Dále vznikaly pohlednice zdobené peřím, tkaninou, mechem, lidskými vlasy, skelnými úlomky či drtí, korkem, pohlednice plastické, reliéfní, zlacené, ale i z různých netradičních materiálů i v netradičních velikostech. Prostě výzdoba pohlednic neznala zábran.

Spotřebitelé nevycházeli z údivu a odbyt byl stále větší. Pohlednice se stala na přelomu století nejrozšířenější listovní zásilkou všech pošt. Pohlednice začaly sloužit zejména v těch oblastech, kde se fádni a úřední korespondenční lístek nehodil. Především v milostné korespondenci, ke vzájemným blahopřáním a gratulacím, k radostným či významným výročím a událostem. Na pohlednicích se posílaly pozdravy z návštěv, z cest, z výstav, sloužily i k doplňování filokartistických soukromých sbírek a nebo čistě jen k potěšení hezkým obrázkem z té přebohaté směsi nejrůznějších žánrů. Pohlednice překonávaly obrovské vzdálenosti a svým způsobem sbližovaly lidi všech kontinentů světa.

S masovým rozvojem výroby pohlednic docházelo postupně nejen k rozšíření jejich použití, ale také k většímu rozsahu na nich zveřejňovaných oblastí života dané doby. Postupně se začaly vydávat nejen pohlednice měst a obcí, ale i jednotlivých speciálních obchodů, obchodních domů, hostinců, restaurací, hotelů, pivovarů, mlýnů, továren i kostelů,



Obr. 9. Pohlednice Střekova odeslaná 8. 5. 1890

nádraží, přístavů a tak dále.

Vydávaly se také pohlednice divadelní, artistické, výstavní, se sportovní tematikou, národopisné, vlastenecké a historické, náboženské i politické, umělecké reprodukce i karikatury. V neposlední řadě také pohlednice vojenské, domobranecké, hasičské i pohlednice jiných spolků. Vydávalo se také mnoho pohlednic propagujících dopravní prostředky, různé technické vynálezy a novinky. Nepřehledné množství druhů a provedení bylo pak u pohlednic gratulačních, blahopřejných, milostných, a dokonce i pohlednic vlastní výroby existujících jen v jednom jediném exempláři. Toto období přineslo pohlednice vkusné, umělecky hodnotné, ale i mnoho bezduchých kýčů.

To tedy bylo klasické období "zlatého věku pohlednice", které je mezi sběrateli ohraničeno léty 1896 - 1905. Zhruba těchto deset let klasické pohlednice přineslo jejich velikou oblíbenost, velký zájem veřejnosti, hlavně žen.

Velkou proměnou prošla pohlednice hned na začátku 20. století. V roce 1902 britské ministerstvo pošt povolilo psát adresu na jednu část strany a zbývající část používat pro sdělení adresátovi. Poté následovala Francie a 25. 11. 1904 i Rakousko-Uhersko. V roce 1906 se dohodly členské země Světové poštovní unie na paušálním používání levé části (není to vždy polovina) adresní strany pro korespondenci. Samozřejmě je tím ovlivněn i vzhled obrazové strany, která se nyní celá může využívat pro obrazovou informaci (obr.10 a obr. 11). I poté ještě určitou dobu přežívá zvyk psát sdělení i na obrazovou stranu pohlednice. Rokem 1906 končí éra pohlednic s dlouhou adresou.

Ruku v ruce s masovým rozvojem pohlednic začalo mnoho lidí propadat nové vášni - sběratelství pohlednic. V té době, na přelomu století, nebylo kino, rozhlas, televize, a tak pohlednice vlastně lidem přibližovaly svět. To vše přinutilo výrobce a nakladatele pohlednic k tomu, aby se kromě

Postkarte.

Schriftliche Mitteilungen

Mena Steina!
 Předem přijmete
 ode mě srdečný
 pozdrav, ke mně
 a rodič. Mějte
 se dobře, ani se
 nám od vás
 nebuďte Bohem
 a...



Mena Steina
 st. Anninka Setkov
 Letohradská ul.
 č. 669.
 Procha - Setnov

Obr. 10 Adresní strana litografické pohlednice
Frydlantu z roku 1897



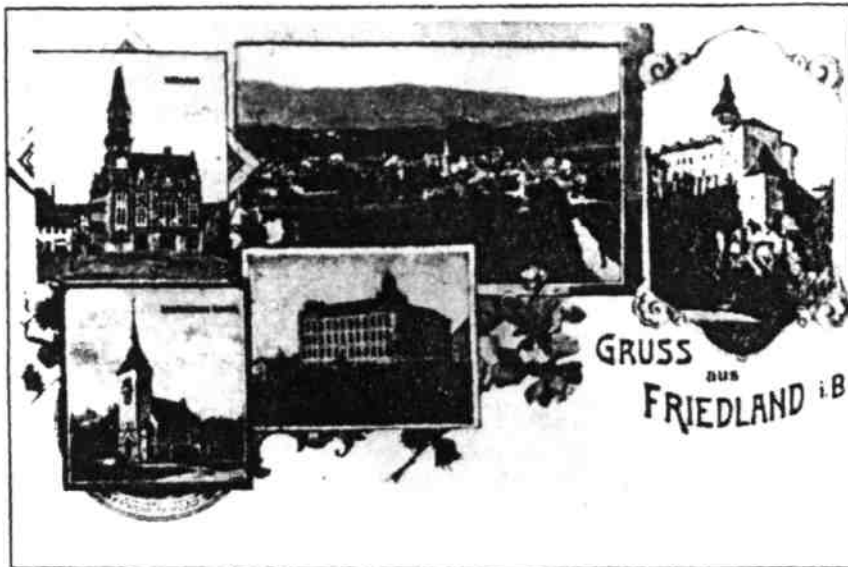
Obr. 11. Obrazová strana téže pohlednice

již uplatňovaných nápaditostí a nejrůznějších forem v provedení věnovali více i kvalitě a technickému vylepšení pohlednic. Proto byly nejvyhledávanějšími pohlednicemi z té doby pohlednice litografické (obr. č.12 a 13), kolážní, secesní polotlačené nebo celotlačené. Tyto druhy se staly klasickým a nejvíce ceněným sběratelským materiálem a jsou jím dodnes.

Toto klasické období ve vývoji pohlednicové tvorby začalo stagnovat zhruba po roce 1912 a zejména v průběhu 1. světové války, kdy začala výroba pohlednic upadat. Byly sice ještě vydávány zajímavé pohlednice s různými vlasteneckými náměty, kresbami s horoucími projevy oddanosti císaři, králi, vlasti, pohlednice se sentimentálními pozdravy z různých front a lazaretů, z vítězných polních tažení, ale jinak nastal celkový pokles úrovně v tvorbě a vydávání pohlednic. Mnoho pohlednic z těchto válečných let se nám nezachovalo a sbírky jsou na toto období dost chudé, přestože šlo o léta historicky důležitá. Zde je nutno připomenout, že se mnoho těchto pohlednic dostalo do sbírek filatelistů, protože většina válečných pohlednic byla opatřena razítky polních pošt, lodních pošt, lazaretů apod.

V poválečné inflaci v letech 1919 - 1925 zanikla pohlednice téměř docela. Této doby náhlého poklesu pohlednicové tvorby v době válečné a krátce po ní lze jen litovat, protože pohlednice byly a jsou vždy svědky své současnosti, výrazem událostí doby a učebnicí historie. A tato léta se v pohlednicové tvorbě odrážejí nedostatečně.

Vývoj pohlednic mezi dvěma světovými válkami nadále stagnoval. Natrvalo se prosadila fotografie, která na jedné straně zjednodušovala výrobní techniku, ale na druhé straně vytlačila dřívější mnohostrannost, pestrost, která ve výrobě pohlednic chyběla. Začala se prosazovat uniformita, černobílý tisk vytlačil kolorované kresby a až do konce 2. světové války se neobjevilo nic zajímavého. Na pohlednicích se již nedělaly žádné ozdobné rámečky ani ozdobná kliše, nastoupila fádnota a stereotyp.



Obr. 12. Obrazová strana fotografické pohlednice Frýdlantu z roku 1906



Obr. 13. Adresní strana téže pohlednice

Z té doby známe většinou jen pohlednice fotografické, převážně černobílé, navíc tištěné na špatném papíru.

Za zmínku stojí pohlednice zachycující vývoj měst, oblastí, aglomerací, stavby významných budov, historické události, vývoj techniky a reprodukce uměleckých děl.

Pohlednice v prvních letech po 2. světové válce také nepatří mezi dobré. Vyšly na nich důležité dobové dokumenty zobrazující hrůzy a důsledky války a politické události, ale většinou byla technická úroveň těchto pohlednic velmi nízká; také papír nebyl kvalitní.

Teprve až po roce 1965 je možno zaznamenat určitý vzestup a větší zájem výrobců i úředních míst o zkvalitnění pohlednicové výroby. Začala se také objevovat nová vlna zájmu i v oblasti sběratelství. Tak tomu bylo nejen u nás, ale i jinde ve světě.

Kvalitativní obrat k lepšímu způsobil především fakt, že se začaly zdokonalovat tiskařské stroje, uplatňovaly se nové vynálezy a postupy v oblasti tiskařské techniky.

VDÁVÁNÍ POHLEDNIC U NÁS

V této kapitole se zmíníme alespoň stručně o nejružněj-
ších vydavatelích pohlednic působících na našem území. Toto
téma je u nás zpracováváno poprvé, a tak jde spíše o mozaiku
údajů než o systematický pohled do historie.

Vydavatelů pohlednic bylo od samého začátku až neuvěřit-
elně mnoho. Jejich kompletní seznam snad ani nikdy nebude
zpracován. Vydáváním pohlednic se totiž nezabývali jen sa-
motní nakladatelé a vydavatelé, ale také fotografové, knih-
kupci, knihtiskaři, tiskaři, papírníci a další. Pohlednice v
minulosti vydávaly také různé instituce, organizace, druž-
stva a spolky.

Ke vzniku pohlednice je třeba autora (fotografa, malíře
grafika), tiskaře (tiskárnu, fotografický ústav) a naklada-
tele (zde je obrovská pestrost, protože do roku 1948 mohl
vydávat pohlednice prakticky každý, kdo získal finanční pro-
středky a povolení úřadů).

A tak dnes téměř v každém regionálním muzeu a archívu
pečlivě opatrují a evidují jména a dokumenty o mnohých tvůr-
cích pohlednic, kteří region proslavili právě touto činností

Na většině pohlednic jsou uvedena jména či zkratky, ne-
bo alespoň značky některých jejich výrobců, většinou nakla-
datelů, někdy i tiskárny. V této publikaci je možno provést
jen malý pokus o uvedení hlavních a rozhodujících výrobců
pohlednic, s jejichž výsledky se nejčastěji mohou naši sbě-
ratelé ve svých sbírkách setkávat.

Pohlednice z našich obcí, měst, přírody apod. vydávalo
i mnoho vydavatelů z okolních evropských států, z nichž ně-
která jména představují evropskou špičku, jako např. vídeň-
ská firma Karl Schwidernoch, berlínská Stengel a Co. a

lipská firma Regel a Krug.

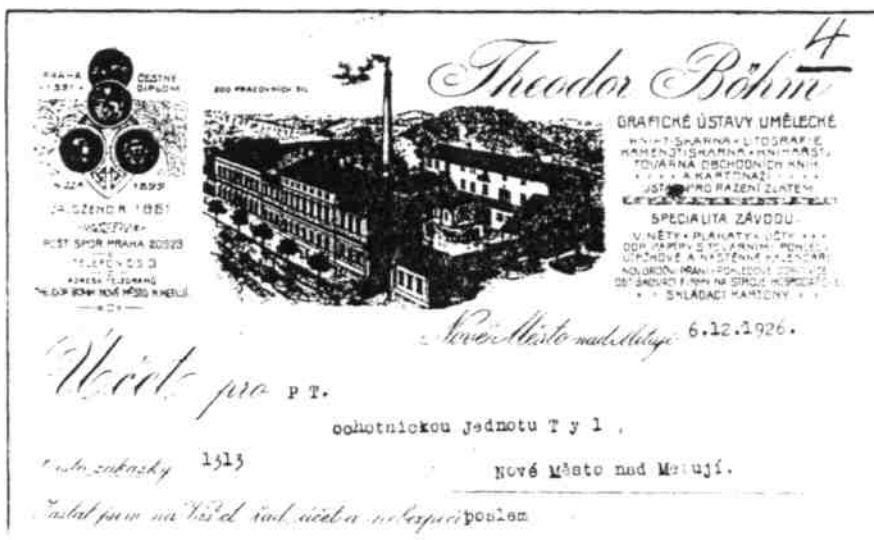
Uvedeme zde však jen příklady našich vydavatelů a tvůrců, kteří si nejvíce zaslouží naši pozornost a vděčnost. Podrobnější údaje můžeme zaznamenat především díky činnosti sběratelů, kteří zejména ve spolupráci s muzei při přípravě výstav a katalogů shromáždili cenné údaje.

V Novém Městě nad Metují působila velmi známá firma tiskaře Theodora Böhma, která se zaměřovala na vydávání velmi kvalitních místopisných litografických pohlednic, zejména pro oblast východních Čech, byla však známá v celé Evropě. Böhm ji založil už v roce 1851. Tiskly se zde tiskopisy, diplomy, plakáty, knihy a také pohlednice. Před koncem století, kdy se zde začínají tisknout pohlednice, přešel teprve závod od ruční výroby ke strojové. Do roku 1899 zde bylo vydáno téměř 1000 druhů pohlednic. Vzhled závodu ve 20. letech našeho století zachycuje reprodukce (obr. 14).

V Kolíně tiskl závod Josefa Leopolda Bayera, který zde vznikl 1880. Již v 80. letech byl závod rozšířen o velkoobchod papírem. K výrobkům závodu patřily kalendáře, barvotiskové obrazy, obrázky svatých, knihy a také pohlednice. Poněkud idealizovaný vzhled závodu po začátku 20. století zachycuje reklamní pohlednice (obr. 15).

František Hoblík začínal jako knihkupec v Kolíně a společně s J. L. Bayerem založili knihtiskárnu v Pardubicích roku 1872. Teprve když Bayer koupil 1880 v Kolíně knihtiskárnu Ferdinanda Gregora, František Hoblík se osamostatnil. Jeho firma vydávala kvalitní pohlednice z východních Čech.

Koncem minulého století působila v bývalém Německém (dnes Havlíčkově) Brodě velká tiskárna Dvořák a Ruller, která vydávala pohlednice zhotovené fotografickou cestou. Tato firma tehdy pohotově využila popularity Hilsneriády v Polné a zachovala tak řadu pozoruhodných historických dokumentů.



Obr. 14. Pohled na závod Theodora Böhma v Novém Městě nad Metují

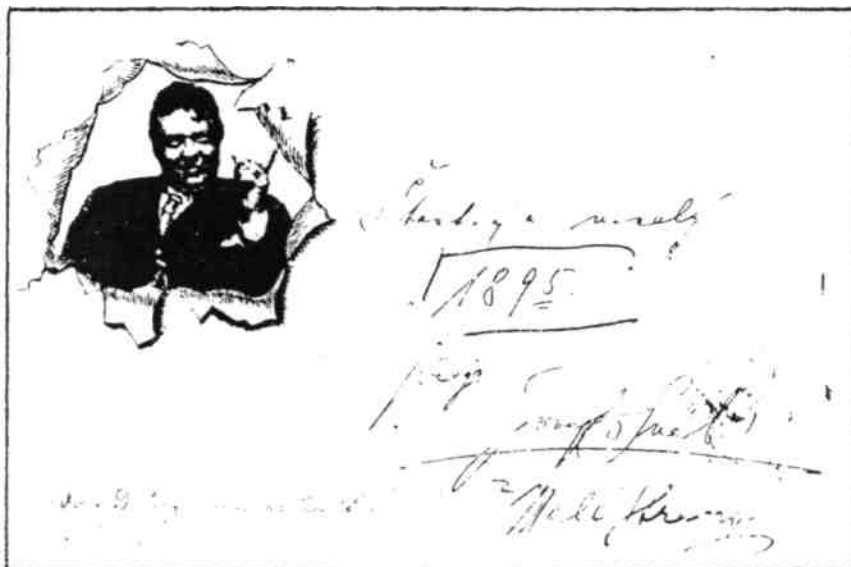


Obr. 15. Pohled na továrnu J. L. Bayera v Kolině

Z Prahy uvedeme několik jmen, důležitých z hlediska tématu.

Karel Bellmann založil roku 1842 Artisticko-typografický ústav, který působil nejdříve jako továrna na papír, poté i jako knihtiskárna, od roku 1858 s litografickým oddělením. V 80. letech se závod rozšířil ještě o umělecký ústav, věnovaný tehdy módnímu fotoportrétu, ale i fotografování krajin, plánů apod. Z tohoto závodu vyšly první světlotiskové publikace o Praze a nesčetná řada světlotiskových pohlednic.

Mezi nejstarší vydavatele žánrových pohlednic u nás patřil Josef šváb Malostranský. Byla to populární osobnost pražského uměleckého života - herec, prozaik, dramatik, nakladatel, knihkupec (obr. 16). Začínal jako majitel papírnictví na Malé Straně v Mostecké ulici a papírníci měli v té době vždy blízko k pohlednicím. Šváb Malostranský vydával pohlednice ve velikém počtu a pestrém sortimentu už v letech 1889 - 1905, vždy s emblémem švába. Humoristické pohlednice pro něho kreslili i Mikoláš Aleš a Luděk Marold. Příklady



Obr. 16. Pohlednice z roku 1894 s foto Josefa švába, jeho novoročním přáním a podpisem

dalších číslovaných edicí: švábovy časové dopisnice, Pomníky.



Obr. 17. Pohlednice Borohrádku vydaná E. Velímem v roce 1900



Obr. 18. Pohlednice Nových Hradů u Loun s reklamním přitiskem Th. Venty

Vydáváním pohlednic se zabývalo i největší české nakladatelství v 19. století - firma Jana Otty, proslulá především vydáním Ottova slovníku naučného. Litografické pohlednice zde vydávané nesly text: Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.

Na Vinohradech působil fotograf a vydavatel pohlednic E. Velím. Některé jeho pohlednice obsahovaly toto reklamní sdělení: "Snímky přijede udělat a lístky dodá E. Velím, K. Vinohrady 1001" (obr. 17).

Pochopitelně v Praze vydávali pohlednice i další, např. nakladatel B. Kočí, umělecký závod a nakladatelství Minerva, nakladatel a knihkupec Fr. Topič, Aventinum a tiskárna V. Neubert a synové.

Roku 1900 získal dosavadní faktor Theodor Venta knihkupectví a tiskárnu firmy J. Neubert, vdova v Lounech; s vdovou se oženil. Tiskárně, vydávající i litografické pohlednice Loun a okolí (obr. 18), se dařilo a v Lounech se dvakrát stěhovala, vždy do modernějších prostor. Po začátku 20. století Venta přesídlil do Prahy, kde postavil v Bílkově ulici na Starém Městě moderní tiskárnu.

Pro rozsáhlé území Šumavy a Pošumaví byl nejvýznamnějším vydavatelem pohlednic Josef Seidel (1859 - 1935) . Jako fotograf prošel a projel po svém příchodu do Prachatic 1887 a přestěhování do Českého Krumlova, kde se trvale usídlil 1888, celou Šumavu a zhotovil více než 5 tisíc snímků. Nejstarší jeho pohlednice se uvádí z roku 1902, možná však existují ještě starší. V nakladatelské činnosti pokračoval i Seidelův syn Franz.

Pohlednice z Pošumaví vydával také fotograf, knihkupec a papírník Joza Pospíchal ze Sušice. Ročně vydal několik set druhů v nákladu 100 až 150 tisíc kusů. Pospíchalova vydavatelská činnost trvala od roku 1910 až do roku 1949.

Pohlednice z Prachatic a širokého okolí tiskl a vydával Karl Pohl. Jeho číslovaná série uvádí už roku 1898 číslo 132. Na pohlednici měšťanského domu z prachatického náměstí z roku 1917 je vidět přízemní krámek s firemní tabulí Buchdruckerei Karl Pohl, tiskárna byla ve dvoře (obr.19).



Obr. 19. Krámek K. Pohla v Prachaticích

A ještě jedno jméno připomeňme z oblasti jižních Čech. Čilým nakladatelem byl Theodor Kopecký působící v Písku. Jeho litografické pohlednice z přelomu století zachycovaly nejružnější místa v Čechách.

Ze západních Čech uvádíme nejdříve nakladatele z Plzně. Asi prvé pohlednice města vydával W. Steinhauer. Mnoho plzeňských zákoutí vydal L. Lábek. Nakladatel F. J. Šašek vydával pohlednice v Grafickém ústavu Šimůnek a spol., Plzeň. Město a okolí se nachází na pohlednicích vydávaných knihkupcem a nakladatelem pohlednic Jiřím Faustusem.

O vydávání pohlednic pro lázeňská města Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně se staraly hlavně firmy z Německa; vedle nich vydával pohlednice např. Josef Forst z Karlových Varů.

Pro oblast českého ráje vydávala chromolitografie firma Kabátník a spol.

Před rokem 1930 zahájila svou činnost známá firma Grafo Čuda Holice, kterou založil fotograf Karel Čuda. Firma vydala tisíce pohlednic, mezi nimi i početnou sérii leteckých pohlednic Československa.

Asi od roku 1935 rozšířila firma Stanislav Batlík - Bromografia Sadská svou produkci i o vydávání pohlednic.

A nyní na Moravu. V Kroměříži zahájil výrobu pohlednic knihtiskem Jindřich Slovák v roce 1897. O rok později začíná první moravský světlotiskový závod Julius Motal v Luhačovicích.

Už citovaná tiskárna J. L. Bayera vyráběla chromolitografie pro olomouckého nakladatele Eduarda Hölzela, umělecký ústav L. V. Enders v Novém Jičíně zase pro nakladatele Maxe Spausta, papírníka v Olomouci, který vydával světlo-tiskové pohlednice.

Do roku 1900 vydali v Olomouci pohlednice tito nakladatelé: Eduard Hölzel, Lud. R. Pazdírek, Jacob Werner,

Laurenz Kullil, Max Spausta, Friedrich Grosse a Romuald Promberger.

V Brně působily mj. firmy Ascher a Redlich, Josef Macháček a družstvo Moravská Unie.

V Třebíči už od roku 1898 pracuje známý nakladatel Jindřich Lorenz, který se věnuje rovněž vydávání pohlednic. Známa je např. Lorenzova série "Morava v dopisních", **kte**rá měla vždy na adresní straně výrazně vytištěno Moravské dopisnice.

Firma J. J. Olbrich působící v letech 1898 - 1900 ve Vrbně pod Pradědem (Würbenthal) vydávala litografické pohlednice pro území severní Moravy.

Velký respekt si získaly fotografické pohlednice O. Knolla z Náměště nad Oslavou.

Slavkovsko pokrýval svou pohlednicovou produkcí nakladatel Jan Šimáček ze Slavkova.

Po roce 1930 nastupuje známá firma Fototypia Kusák Vyškov.

Na Slovensku byla situace obdobná. I zde existovaly desítky nakladatelů, tiskařů, knihkupců, zásobujících pohlednicemi své regiony.

Na prvním místě připomeňme jméno Pavla Socháně z Martina, fotografa, vydavatele a sběratele pohlednic. Ukázkou ze Socháňovy série místopisných pohlednic vidíme na obr. 20.

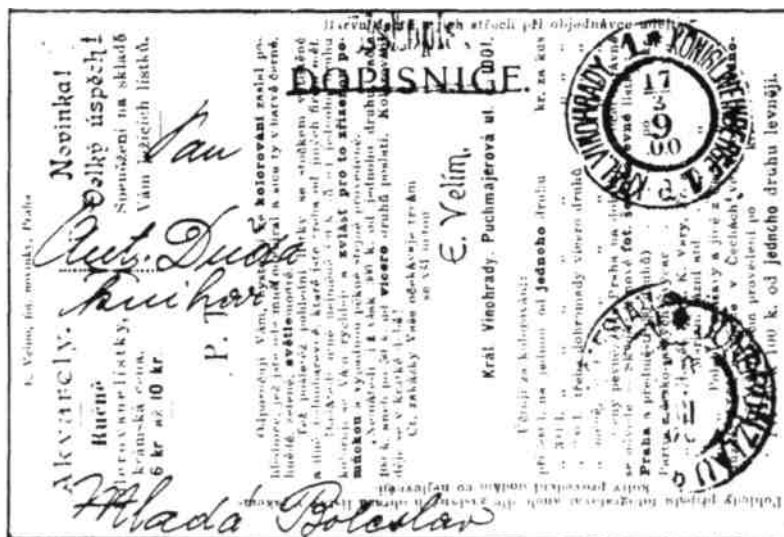
V Ružomberku pracovala tiskárna Karla Salvy, v Banské Štiavnici vydával pohlednice Július Grohman. Knihtiskař a vydavatel Leopold Gansel z Trenčína se zaměřil především na místopisné a národopisné pohlednice z bývalé Trenčínské župy; tato tiskárna vznikla už v roce 1850.

V Novém Městě nad Váhem vydával barevné i ručně kolorované pohlednice Adolf Horovitz.

Ve 20. a 30. letech se prosazují na Slovensku pohled-



Obr. 20. Standardní slovenská pohlednice prošlá poštou roku 1914 (Kremnica)



Obr. 21. Reklamní text fotografa a nakladatele Velíma na pohlednici Průhonic

nice označené firemní značkou Tatra. Jsou spjaté se jménem trenčinské fotografky Marie Urbasiowny - Holoubkové, která začala s pohlednicemi v Trenčianských Teplicích v roce 1919 a výrobu rozšířila po přestěhování ateliéru a laboratoře do Trenčína. Pohlednice Tatra nejsou tištěné, ale množené fotografickou cestou.

Pak ještě nastupují další firmy, např. Luna v Banské Bystrici, Lumen v Liptovském Mikuláši; firma Kriváň měla stánky na nádražích.

Jak jsme už uvedli, nebyly to jen velké a známé firmy, jejichž náklady šly do statisíců, ale nelze zapomenout ani na malé místní vydavatele. Bylo jich na stovky a působili často i v těch nejzapadlejších lokalitách. V upomínku jejich zásluh o českou a slovenskou pohlednici uvedeme zde jen několik jmen: Čeněk Novák, Josef Hůj, Edmund Draxler, Frant. Krieger, Ota Juliš, Eda Fastr (knihkupci), Vojta Nejedlo, Frant. Martínek (knihtiskaři), Richard Šimáček, Alois Šmahel (knihaři), Josef Malina, Josef Reil (papírníci), Oldřich Šatil, Rudolf Pavlát (fotografové), J. Tomášková (prodavačka novin). Bylo mnoho dalších, kterým bychom měli být vděční za jejich zásluhou práci pro filokartii. Musíme vzpomenout také mnoha družstev a svépomocných vydavatelů pohlednic; za všechny zde připomeneme alespoň družstvo Bromogra-fia Sadská.

Ale přerušme výčet vydavatelů podle profesí a podívejme se např. do Kolína. V první polovině století zde vydávali pohlednice vedle J. L. Bayera fotografové Jan Kubrt (na některých pohlednicích se uvádělo První česká tržnice dopisnic Jan Kubrt, Kolín) a F. Krátký (specializoval se na tzv. stereoskopické pohlednice), knihkupci J. Hanták, J. Kaška a Fr. Sindelář, nakladatelé Ad. Hoblík, Jan Šarfenberger a L. Rudolf, papírník Ota Střechovský, knihař A. Merz. A to měl Kolín před druhou světovou válkou necelých dvacet tisíc obyvatel! A přesto i v tomto městě vydávaly pohlednice k rozličným příležitostem různé spolky a sportovní kluby.

Není divu, že výběr pohlednic byl tenkrát daleko větší než dnes a že některé kolínské objekty (školy, pomníky, kostely atd.) se objevily na pohlednicích naposledy před 60 až 80 lety!

Jak nakladatelé tehdy počítali vidíte na obr. č. 21.

Po druhé světové válce došlo brzy k deformacím ve vydávání pohlednic. V roce 1950 bylo u nás totiž v rámci reorganizace nakladatelské činnosti vytvořeno pro vydávání pohlednic monopolní nakladatelství Orbis s roční produkcí asi 100 miliónů kusů. Toto nakladatelství také jako první v Československu začalo v 50. letech vydávat pohlednice v novém moderním formátu 145 x 105 mm (s odchylkou několik mm) .

V roce 1963 vzniklo v rámci ČTK vydavatelství Press-foto Praha, které se postupně stalo vydavatelem kvalitních barevných pohlednic, s nynější produkcí asi 50 miliónů místopisných a 50 miliónů žánrových a blahopřejných pohlednic .

Roku 1968 připomnělo nakladatelství Orbis 15 let své činnosti vydáním pohlednice (obr. 22), ze které vyplývá, že za období 1950 - 1968 vydalo "miliardu pohlednic z celého Československa" - jak uvádí text na adresní straně. Další reorganizací přešlo v roce 1978 vydávání pohlednic z Orbisu do nového nakladatelství Panorama.

Vedle těchto dvou nakladatelství pracovalo na území České republiky do roku 1989 ještě vydavatelství Svěpomoc (vzniklo koncem 60. let) a umělecké pohlednice pravidelně vydávalo nakladatelství Odeon. Příležitostně vydávalo pohlednice s náboženskou tematikou církevní nakladatelství Kalich a s vojenskou tematikou vydavatelství Magnet.

Roku 1980 byla zastavena výroba černobílých pohlednic. U místopisných pohlednic převažuje produkce montážních (okénkových) pohlednic, které jsou sice méně oblíbené,



Obr. 22. Reklamní pohlednice Orbisu z roku 1968

ale monopolizace této činnosti neposkytuje spotřebiteli možnost volby. Požadavek vysokých nákladů pro barevné pohlednice (kolem 15 tisíc kusů) znemožňuje vydávat pohlednice menších míst, jejichž náklad by musel být nižší. To bylo možné jen u černobílých pohlednic, kde i náklad 600 až 800 kusů byl rentabilní.

Na Slovensku došlo k podobnému vývoji jako u nás. Nejvíce pohlednic produkuje vydavatelství Pressfoto, umělecké pohlednice vydává nakladatelství Pallas, dále se zde zabývalo vydáváním pohlednic nakladatelství Pravda (dříve VPL), Sport, Tatrapress, Obzor a další.

V současné době dojde jistě ke změnám ve vydávání pohlednic, především k demonopolizaci této činnosti. Mezi soukromými nakladateli se jistě najdou takoví, kteří rozšíří nedostatečnou nabídku místopisných pohlednic i sortiment pohlednic žánrových.

Vadou dosavadní produkce místopisných pohlednic také bylo, že autoři pohlednic a redaktoři v nakladatelství neměli často dostatečnou znalost a vztah k lokalitám, které na pohlednicích vydávali. Není také dobré, že dnešní záběry jsou většinou bez lidí, ač právě staré pohlednice s lidmi v záběru patřily vždy k nejzajímavějším. Přítomnost člověka dává přírodě i výsledkům lidské práce ten pravý smysl a lidský element dodává pohlednicím dokumentární cenu.

Někteří nakladatelé pohlednic označovali či ještě dnes označují své výrobky různými grafickými značkami. Dotsud se nikdo nepokusil zpracovat jejich soupis. Uvádíme zde patnáct často se vyskytujících značek (obr. 23). Většina značek graficky ztvárňuje jméno nebo začáteční písmena jména anebo symbolicky jméno vyjadřuje.

Značky patří těmto nakladatelům (většina z nich je zmiňována v textu):

1 - Josef Seidel, Český Krumlov; 2 - Emil Brejcha, Starý Plzeňec; 3 - E. Josef Jedlička, Praha; 4 - Václav Krátkoruký, Královské Vinohrady; 5 - Zora?; 6 - Minerva, Praha; 7 - J. švec, Praha; 8 - Foto-fon; 9 - Grafo Čuda, Holice; 10 - Česká grafická unie, Praha; 13 - Josef šváb Malostranský; 14 - Orbis (jedna ze značek); 15 - Odeon. Majitelé značek 11 a 12 nejsou autorům známí.

Ač už další vývoj ve vydávání pohlednic bude probíhat jakkoli, bude se řídit ustanoveními československé státní normy ČSN 88 4674 Dopisnice a pohlednice. Byla zpracována ve Výzkumném ústavu spojů, schválena 30. 6. 1986 a nabyla účinnosti 1. 7. 1988. Předtím platila oborová norma ON 884674 Pohlednice.

Platná norma definuje pohlednici jako tiskovinu s vytištěným obrazovým námětem na lícové straně kartónového lístku a potiskem rubové strany, která je vyhrazena pro adresu a krátké sdělení.



Obr. 23. Značky českých nakladatelů

Norma dnes povoluje pro pohlednici jen rozměr 105 x 148 mm s povolenou odchylkou + /- 2 mm. Pohlednice se mají vyrábět jen z kartónu, respektive tří jeho druhů: bílého ofsetového, natíraného a leštěného, jednostranně natíraného.

Dále má zmíněná norma řadu omezení. Obrazová strana musí být bez dodatečně nalepovaných částí (jen hladká), nepřípouští se reliéfní ražba. Nesmí být použito luminiscenčních barev. Okraje pohlednice musí být rovné, hladké. Nejsou dovoleny okraje vroubkované, trhané apod., ani zaoblené rohy.

Další požadavky normy se týkají kvality pohlednice a její kontroly, balení, skladování, a dokonce i přepravy.

Z požadavků této ČSN vyplývají přinejmenším dva závěry:

- lístky, které jsou rozmnožovány kopírovacími přístroji a většinou nemají potištěnou rubovou stranu (častý je např. u skautských lístků), nemohou být podle ČSN nazývány pohlednicemi. Sběratelské hledisko tu je ovšem jiné, pro sběratele i takový výrobek je pohlednicí, někdy často vyhledávanou;

- norma velmi omezuje možnosti vydavatelů: určuje pouze jeden formát, zakazuje reliéf na pohlednici, nepřípouští se něco na pohlednici nalepovat.

Z těchto hledisek zřejmě vývoj stávající ČSN brzy překoná a bude nutné ji. v zájmu rozvoje pohlednicové tvorby revidovat..

TISK POHLEDNIC

Skutečný pohlednicový průmysl vznikl až kolem roku 1890. K tisku pohlednic používal postupně litografii, světlotisk, knihtisk, fotografii a další techniky.

Je zajímavé, že objev nebo zdokonalení řady tiskových technik jsou spjaty se jmény českých vynálezců. Litografii vynalezl pražský rodák Alois Jan František Senefelder (1771 - 1834), a to kolem roku 1798. V roce 1797 sestrojil první kamenotiskařský lis a roku 1799 založil litografickou dílnu v Bavorsku.

Jakub Husník (1837 - 1916), český malíř, zdokonalil v roce 1868 světlotisk. Své objevy uplatnil v pražském re-produkčním ústavu (firma Husník a Häusler).

Konečně Karel Klíč (1841 - 1926), český malíř a fotograf, vynalezl roku 1878 heliogravuru a 1890 hlubotisk.

Litografie se rozšířila po roce 1890 a litografické pohlednice si získaly velkou oblibu, prvně hned při svém vzniku, po druhé v naší současnosti, kdy jich je značný nedostatek, a jejich ceny tudíž stále stoupají.

Litografické pohlednice z přelomu století jsou většinou vícezáběrové (ponejvíce se 4 až 6 záběry) a jejich vzhled dokresluje různé ornamenty, rámečky a drobné kresbičky kvítků, motýlů, ptáčků či rostlin, případně heraldický motiv a v neposlední řadě též graficky upravený nápis.

Hlavním materiálem této tiskařské techniky je litografický kámen. Je jemnozrnný porézni vápenec. Kámen se před kreslením bezvadně vybrousí do hladké plochy. Na kámen se kreslí mastnou litografickou tuší nebo mastnou litografickou křídou.

Obě techniky je možno navzájem doplňovat a kombinovat. Nevýhodou je, že obraz musí být kreslen zrcadlově. Proto se litografická technika zdokonalila kreslením na autografické papíry, ze kterých se kresba přenáší na kámen.

Po několika hodinách se litografická tuš nebo křída do kamene zatáhne a přistupuje se k leptání kamene. Za mokra se leptá tam, kde není kresba, protože mastná kresba leptadlo odpuzuje. Leptadlem je směs vodního roztoku arabské gumy a kyseliny dusičné. Leptání neznámá, že by se okolní kámen rozpouštěl a kresba vystoupila jako reliéf. Leptadlo jen zaplní póry povrchu vápence na nepokreslených místech tak, že je-li povrch udržován vlhký, odpuzují tato místa mastnou tiskovou barvu, zatímco mastná nepokreslená místa ji přijímají a otiskují ve speciálním ručním lisu na papír.

Povrch kamene se omyje vodou, a tím se odstraní zbytky leptadla. Mastná kresba tuší nebo křídou se vymyje terpentýnem, který je mastný. Vniká do pórů vápence na místě kresby a zlepšuje tiskové vlastnosti kamene při přijímání barvy.

Litografie je v tiskařské terminologii označována jako tisk z plochy, protože tisknouce místa reliéfně nevystupují z obrazu, ale jen přijímají tiskařskou barvu. Nepokreslená místa tiskařskou barvu odpuzují.

Litografií je možno tisknout i vícebarevné. Každá barva však vyžaduje kresbu na kámen zvlášť. Toho se dosáhne pomocí přetiskového papíru, kterým lze pronášet kresbu z kamene na kámen. Dokonalým soutiskem se získá vícebarevný tisk. Pohlednice se povětšinou tiskly čtyřbarevné až šestibarevné.

Litografie byla pro výrobu pohlednic nákladnou technikou a bylo třeba najít techniku levnější. Tou se stal světlotisk, který se pro vydávání pohlednic rozšířil na přelomu 19. a 20. století. Světlotisk zahájil řadu tiskových technik, které reprodukuje fotografii.

V počáteční fázi se úprava pohlednic pro světlotisk přidrží vzoru litografických pohlednic. Postupně se však ztrácejí kreslířské zásahy vůbec a za podklad slouží jen fotografické snímky.

Světlotiskový stroj se v mnohém podobá kamenotisku. Tiskovou plochu tvoří chromovaná želatina na skle, na kterou byl vykopírován tónový negativ a vodou vyvolán. Světlem více nebo méně vytvrzená místa přijímají a přenášejí tlakem barvu, kdežto vodou zbobtnalá místa ji odpuzují a netisknou.

Protože želatina je málo odolná, vydrží tisková forma asi jeden tisíc výtisků. Přitom je tisk pomalý (vlastně je to nejpomalejší tisková technika). Z těchto důvodů bylo použití světlotisku omezeno na malé náklady, což vyhovovalo místním výrobcům.

Poměrně těžko lze identifikovat světlotiskové pohlednice leštěné na vysoký lesk, připomínají černobílou fotografii, ovšem charakteristický rastr, dobře viditelný při velkém zvětšení, je spolehlivým ukazatelem použitého druhu techniky.

Koncem 90. let minulého století se začíná pro výrobu pohlednic používat další techniky - knihtisku. Je to tisk z výšky, jehož princip byl vynalezen už v polovině 15. století. Nejdříve se používal knihtisk černobílý.

Protože však lidé byli z litografických pohlednic zvyklí na barvy, byly v mnoha případech pohlednice vyrobené světlotiskem nebo knihtiskem po vytištění ručně kolorovány.

Provádělo se to pomocí tzv. masky - pro určitý druh barvy se vyřezala šablanka, která se přiložila na pohlednici. Barva se pak nanášela štětcem nebo stříkáním.

Už před první světovou válkou se začala ve výrobě pohlednic prosazovat další technika - hlubotisk. Jeho podíl na pohlednicové produkci byl však poměrně malý. Poněkud většího rozšíření dosáhla tato technika až ve 30. letech,

kdy přispěla k boji proti kolorovaným kýchčům. Papír používaný pro hlubotisk se totiž špatně hodí ke kolorování a odstínově bohaté hlubotiskové výrobky ani žádné vylepšování kolorováním nepotřebovaly. Hlubotiskové pohlednice jsou do té doby nejdokonalejší reprodukcí fotografického negativu. Na rozdíl od knihtisku a světlotisku nemají žádný rastr.

Hlubotiskové pohlednice jsou vždy jednobarevné, hnědě nebo zeleně tónované. Tato technika se používala zásadně až do 50. let při výrobě obrazových korespondenčních lístků, ať už obrázek tvořil levou polovinu lícové strany nebo ji zaplňoval celou.

Současně s hlubotiskem nastoupil barevný knihtisk, tzv. barvotisk. Ten dosáhl při výrobě pohlednic velkého rozšíření, většího než hlubotisk. Používal se zejména u uměleckých a žánrových pohlednic.

Konec dvacátých a začátek třicátých let znamenají v produkci pohlednic nástup fotografie. První fotopohlednice se ovšem objevují už mnohem dříve, v podstatě již na počátku století. Tehdy to však byly většinou řemeslné (často i soukromé) výrobky, zhotovované v malých sériích (nebo i jednotlivě).

Nejstarší pohlednice tohoto druhu (na matném papíru bez lesku) se objevují již kolem roku 1905. Někdy to jsou i montáže několika záběrů s ornamentálním dekorem a popisem vepsaným pod obrázku. Fotopapíry zahraniční výroby, které byly k tomuto účelu používány, měly již předtištěnou adresní stranu (s označením Postkarte nebo Korrespondenz-Karte, případně i vícejazyčně s titulkem Weltpostverein).

Po roce 1918 se v místopisné produkci prosadily již jednozáběrové pohlednice bez grafických doplňků. Menší výrobci však i nadále (i když zadní strana pohlednic byla opatřována jen linkami pro adresu) kvůli zlevnění výroby umísťovali popis, ba i vydavatelské údaje do obrázku. Bud byl text do obrázku vyškrábán, nebo byl napsán na stroji

a do obrázku vkopírován. Tuto podobu měly i pohlednice výborného fotografa Vysočiny a vydavatele pohlednic O. Knolla z Náměště nad Oslavou, které jsou ozdobou každé topografické sbírky. V prvních desetiletích 20. století byly oblíbeny i žánrové fotopohlednice. Byly to zejména portrétní snímky - žena a dívky nebo milostné páry. Tyto pohlednice bývaly také jemně kolorovány.

Převrat ve výrobě fotopohlednic znamená zavedení bromografie - totiž fotochemického rozmnožování obrazů kompaktní kopií na kotoučový fotografický papír z negativu. Touto cestou se naráz kopíruje až 24 pohlednic. Prvenství v hromadné výrobě má u nás pražská firma Foto-Fon, jejíž počátky se datují asi rokem 1915. Po roce 1930 pak nastupují známé firmy Grafo Čuda Holice a Fototypia Kusák Vyškov. Výrobky těchto firem s vysokým leskem představují v té době vrchol v produkci místopisných pohlednic a vyrovnaly se jim později až bromografické pohlednice nakladatelství Orbis v šedesátých letech.

Zvláštním typem bromografických pohlednic byly pohlednice tónované. Změny barevného odstínu se dosahovalo tím, že černé kovové stříbro, které tvoří fotografický obraz, se chemicky změnilo na jinou sloučeninu. Nejčastější byly pohlednice v odstínu hnědém, zeleném, červeném a modrém, méně obvyklé byly třeba oranžové či fialové. Zprvu se barevně měnila jen obrazová strana. Po roce 1940 se používalo také tónování anilinovými barvivy, které zbarvovalo i zadní stranu pohlednic.

Po období nekvalitních pohlednic ve čtyřicátých letech a na počátku padesátých let, které bylo způsobeno nekvalitním materiálem, přichází nový rozvoj bromografie v šedesátých letech, u nás především v produkci nakladatelství Orbis a Pressfoto. Stejně jako v předválečném období vznikají místopisné pohlednice vysokých kvalit. Tyto pohlednice mají rovněž vysokou dokumentární hodnotu.

Od šedesátých let se objevují barevné pohlednice vytištěné ofsetem, což je vlastně zdokonalený princip litografie ve spojení s moderními fotoreprodukčními procesy. Ofset se stal nejdůležitější technikou posledních let. Pro produkci žánrových a uměleckých pohlednic je ofset obdobím vzestupu kvality. Nelze to však ve stejné míře tvrdit i o produkci místopisných pohlednic. Začínají totiž převažovat montážní pohlednice, což vede ke snížení dokumentární hodnoty. Nutnost vydávat ve vysokých nákladech vede k omezení pestrosti záběrů, malé obce již nemohou mít vlastní pohlednice. Grafické zásahy u montáží vedou někdy k poklesu estetické úrovně, nezřídka vznikají i vyslovené kýče.

Ofsetová technika tisku zaznamenává v posledních letech značný rozvoj. Tiskovou formou je tenká trimetalická deska (Cr + Cu + Fe), obepnutá na formový válec tiskového stroje. Otiskované plošné, pérovkové i autotypické prvky jsou umístěny na jejím povrchu fotomechanickým zakopírováním a zaleptáním a jsou v jedné rovině bez vystupujícího reliéfu. Barva je navalována soustavou nanášecích válců ve stejnoměrné vrstvě na navlhčenou tiskovou formu. Z tiskové formy je tlakem přenášena na pružný gumový povlak přenosného ofsetového válce. Z ofsetového válce je tlakem proti tlakovému válci přenášena na potiskovaný materiál. Mohou se jím kvalitně tisknout plochy, pérovky, texty a všechny druhy polotónových předloh, jako jsou černobílé a barevné fotografie i předlohy zhotovené různými malířskými a grafickými technikami. Zásluhou přenosu barev přes pružný gumový ofsetový válec lze dobře potiskovat materiály, které nevytvářejí hladkosti povrchu nebo stejnoměrnou tloušťku. V tom spočívá hlavní význam této techniky při potiskování materiálů. Největšími výrobci pohlednic s použitím ofsetové techniky v Československu jsou v současné době st. podniky Grafobal Skalica a Severografia Děčín.

Před závěrem zbývá se zmínit o dvou technikách, které se objevily v posledních desetiletích, ale v produkci pohlednic se prosadily jen v menší míře. První z nich je originální barevná fotografie. Napřed se takto vyráběly gratulační pohlednice, později i zeměpisné (převážně v produkci nakladatelství Pressfoto Praha a Bratislava). Poslední je série pohlednic Prahy z počátku osmdesátých let. Přes svou působivost a kvalitu nemají tyto pohlednice pro dosti vysokou cenu naději na větší rozšíření.

Koncem šedesátých let se zavedla další novinka: plastické (trojrozměrné) pohlednice. I když efekt plastického provedení je působivý, v zeměpisné produkci se kupodivu ve větším rozsahu neuplatnil. U nás vyšla jen jedna série pohlednic Vysokých Tater, i v zahraničí se vydávaly zeměpisné pohlednice v tomto provedení spíše ojediněle. Poněkud častěji se používala tato technika v žánrové produkci - u pohlednic gratulačních nebo pohlednic s pohádkovými náměty.

V nejnovější době se svět pohlednic dočkal nových možností tisku díky neustálému rozvoji kopírovací techniky. Už dnes zejména japonské přístroje, dovážené i k nám, umožňují výrobu pohlednic v malých nákladech, v barevném provedení, levně a s neuvěřitelnou rychlostí, doslova během několika minut. Tyto skutečnosti vyhovují organizacím, spolkům a institucím, ale i soukromým osobám, i když takto vyrobené pohlednice mají stále ještě jednu nevýhodu: nejsou tak dokonalé. A ještě něco: atributem pohlednice je adresní strana, ta však většinou pohlednicím vyrobeným kopírovacími technikami chybí. Nejčastěji jsou v současné době tyto techniky používány k vydávání skautských pohlednic. V nedaleké době budou sbírky stále častěji doplňovány pohlednicemi vyrobenými kopírovacími technikami. Tato technika nabízí sběratelům ještě jednu vynikající možnost: dát si zhotovit kopie unikátů, a sbírku tak dotvořit alespoň tímto způsobem.

MOTIVACE SBĚRATELSTVÍ POHLEDNIC

Pohlednice dnes obklopují každého moderního člověka. Společenská konvence nás vede k tomu, abychom pohlednice posílali příbuzným a známým z dovolených, služebních cest a výletů. Na pohlednicích přejeme veselé vánoce a šťastné velikonoce, všechno nejlepší k narozeninám či svátku.

Přesto se filokartii věnuje jen určité promile populace.

D I S P O Z I C E P R O F I L O K A R T I I

Pro sběratelství má každý člověk určité d i s p o z i c e (a také naopak indispozice). Začátek "sbírání" vyžaduje určitý impuls. Spojením vnitřních podmínek v určitém věku a vnějšího podnětu vzniká zájem o sbírání určitých předmětů oživením dispozic. Vnější podnětem může být zaujetí neobvyklou pohlednicí. Obdržíme-li pohlednic několik, srovnáváme jejich obrazovou stranu z hlediska výtvarného a estetického, místopisných informací či reprodukční techniky. Uschováme-li si je, podvědomě vytváříme základ sbírky. Při nákupu pohlednic v prodejně poznáme produkci různých nakladatelů.

K tomuto impulsu je třeba dalšího podnětu - seznámit se u známých či příbuzných se sbírkou, uvědomit si možnost sbírání pohlednic určitého žánru a vytvoření sbírky. Nejčastějším impulsem bývá ovšem získání určitého množství pohlednic, které se stává potenciálním základem sbírky.

Nyní se vraťme k sběratelským dispozicím, tj. k určitým rysům, které musí mít každý sběratel. V první řadě to je hlubší zaujetí pro sběratelský obor, ale také citový prožitok dávající vnitřní uspokojení a vysoký stupeň fantazie

pro vytváření sbírky, které jsou hnací silou. Nezbytná je rovněž vytrvalost pokračovat (lze ji sběratelstvím upevňovat) , zvláště v počátcích a v obdobích nevýrazných úspěchů a výsledků.

Filokartie vyžaduje smysl pro pořádek a systematicčnost (už v začátcích má sběratel desítky, ba i stovky pohlednic). Bez těchto vlastností se sbírku nepodaří vytvořit - zůstane jen shluk pohlednic bez jakéhokoli řádu.

Sběratelství, ke kterému se chceme veřejně přiznat, vyžaduje i vhodné sociální prostředí, které naši činnost kladně přijme a podporuje ji (aspoň mravně), materiální podmínky (finanční prostředky, místo pro tvořící se sbírku), dostatek volného času, možnost konzultací a výměnu zkušeností .

S B Ě R A T E L S T V Í A L I D S K Ý V Ě K

Po určitém čase si musí sběratel uvědomit cíle, které sleduje. Tyto cíle se liší podle věku sběratele. Různá věková období také přinášejí možnosti krizových stavů.

V d ě t s t v í a v mládí je to obvykle snaha po "rekordu" ve velikosti sbírky a soutěžení se spolužáky a kamarády. Hromadění pohlednic bývá také motivováno hlubším zájmem o informační stránku pohlednic, spojeným obvykle s prohlubováním všeobecného vzdělání (směrem k zeměpisu, historii, umění atd.). V tomto období sběratelství vyvažuje školní vzdělávání (v odpočinkovém režimu dne, při nepohodě počasí, po sportování). Aby sběratelství u dítěte či pubescenta hlouběji zakotvilo, potřebuje metodické vedení (nejlépe rodičů, starších spolužáků nebo vedoucích kroužků a kolektivů) a uznání výsledků (kritické). Osobnost není v tomto věku ještě vyhraněna a příklon k novým zájmům a činnostem může znamenat i delší či kratší odklon od filokartie.

V období d o s p ě l o s t i (tj. od 21 asi do 45 let) je motivací obvykle hlubší zájem o obsah pohlednic, specializace v oborech mající za cíl prohloubení znalostí, v menší míře se stále objevuje snaha po rekordu ve sběratelství, často intenzita sběratelství, vkládání finančních částek bývá v tomto období vyšší - pokud u sběratele není na prvním místě zakládání rodiny a zařizování bytu. Mnohdy se v tomto období objevuje přerušování sběratelské činnosti pro naléhavé důvody rodinné nebo pracovní či pro nedostatek volného času nebo financí. Psychologové poukazují také na nepřímo úměrný vztah mezi sexuálním vyžíváním a sběratelstvím.

Sběratelé v období z r a l o s t i (tj. od asi 45 let do odchodu do důchodu, v rodinném životě po osamostatnění a odchodu dětí) naplňují sběratelstvím volný čas a motivací jim často bývá seberealizace ve sbírce jako náhražka za nenaplněné ambice v zaměstnání, popř. za zklamání v rodinném životě. Ve sběratelství začínají vidět jeho historickou a kulturní hodnotu, intenzivněji ve sběratelství pracují i společensky, sbírku prohlubují a rozšiřují o pomocné materiály. Vytvářejí pozoruhodné sbírky, prezentují je na veřejnosti v širší míře a metodicky zkvalitňují. Toto období je pro klubové sběratelství nejbohatší, sběratelé mají i více finančních prostředků pro vkládání do sbírek i čas na uspořádání sbírek.

V o b d o b í s t á ř í (od důchodového věku, tj. asi od 55 až 65 let) má sběratelství další důležitou podobu pro naplnění volného času po odchodu ze zaměstnání a vytvoření nového režimu dne. Sběratelství v tomto období vede ke zkvalitňování sbírky, zmenšování počtu sběratelských oborů nebo i specializací a k výměně za pohlednice chybějící ke kompletaci celků sbírky. Na sbírce sběratel dotřídí "resty", které před odchodem do důchodu nestihl. A sběratelství vedle radosti z každého úspěchu dává leckomu i smysl života.

Špičkoví sběratelé se v tomto období intenzivně zabývají budoucností své sbírky. Výsledkem tu bývá často - není-li v okolí záruka pro pokračování ve sbírce - odkaz muzeu či archívu.

Sběratelství v tomto období má rovněž význam společenský, kdy výměnné burzy umožňují společenský styk s dalšími lidmi stejného zájmu; často se vytvářejí nová přátelství, zvláště po odchodu životního druha nebo v nemoci.

Konečně v období stárce k o s t i , které se dostavuje individuálně v závislosti na psychickém a fyzickém stavu, dominují sociální kontakty a zužování či přímo rozpouštění sbírek, většinou vyvolané nepříznivou finanční situací nebo rodinným tlakem.

Stejný význam jako ve stáří má sběratelství u invalidních osob těžko se pohybujících, u nemocných připoutaných na lůžko nebo z různých důvodů izolovaných ve svých bytech. Zde vyplnění volného času (vedle dalších aktivit) a možnosti se realizovat ve sbírce mají často zásadní význam pro udržení dobrého psychického stavu.

S B Ě R A T E L J A K O I N D I V I D U M

Každý člověk je v podstatě jiný. Uvedené schematické charakteristiky jsou v konkrétních případech závislé i na dalších osobních vlastnostech každého sběratele, jeho stavu v různém životním období, jeho kontaktech s okolím. Vztah každého sběratele k pohlednicím, sběratelství i sbírce je různý. Sběratelství je krásné i proto, že v každé sbírce se odráží charakter jejího tvůrce (ani dvě sbírky nejsou stejné). Na sbírce se pozná doba jejího vytváření, do které se ovšem v případě začlenění jiné sbírky promítne doba jejího vzniku.

Vedle kladných stránek přináší s sebou sběratelství i nezdravé úkazy: řada lidí zejména v poslední době vidí ve filokartii možnost bezpracného zisku. Tito "sběratelé"

navštěvují starší lidi (většinou nesběratele) a často je netaktně a agresivně nutí, aby jim pohlednice vydali zdarma nebo za nízkou cenu. Takto získané pohlednice pak na burzách prodávají nebo z nich skládají určité soubory, které prodávají jako komplet, někdy nenávratně do zahraničí. V dnešní době k tomu používají inzerci ve speciálních inzertních časopisech. Takové překupníky nelze považovat za sběratele.

Sběratelství má velký význam pro každého sběratele nejen v cíli (vytvoření sbírky), ale významný je sám proces sbírání (výměna a koupě na burzách, dopisování, koupě v prodejních) .

Za vedlejší přínos této fáze sběratelské činnosti je třeba považovat i význam psychologický a sociologický (umění navazovat kontakty s různými lidmi, poznávat lidské charaktery, vyjadřovat a formulovat své požadavky a čestně a přímo jednat). Pokud tuto možnost nedává zaměstnání, nemá člověk často v životě jinou příležitost navazovat kontakty s lidmi, a tím dotvářet životní styl.

Ale i při písemném styku má sběratel možnost naučit se psát dopisy, logicky a přesně formulovat myšlenky, zdokonalit se ve slohu a gramatice i ve znalosti cizích jazyků. A konečně při klubové činnosti se naskýtá možnost vystupovat před širším posluchačstvem.

Sbírat se musí s plným zaujetím, dobrovolně, s cílem realizace osobnosti v rámci jejího životního slohu. Sběratelství je v podstatě realizovatelné jen ve společnosti a s cílem společnosti prospět. Pokud se od této zásady odchýlí, hodnota sběratelství se snižuje, a to jak ve vlastním uspokojení, tak i v etické hodnotě sbírky. Sběratelství je třeba chápat ve všech obdobích života jako jednu z mnohých aktivit volného času, doplněk a protiváhu profesní činnosti obohacující život každého sběratele ve znalostech i činnostech.

NÁSTIN DĚJIN ČS. SBĚRATELSTVÍ POHLEDNIC

Důsledky vzrůstající obliby pohlednic po roce 1895 na sebe nenechaly dlouho čekat - vzniká naše krásné sběratelství pohlednic.

A co víc - tento vznik je možné zcela přesně doložit, na rozdíl od mnoha jiných sběratelských oborů. Dne 9. 7. 1899 se konala první výstava pohlednic na našem území, a to v Hradci Králové. Vzápětí - 25. srpna 1899 - vychází první číslo časopisu Sběratel dopisnic, a konečně 12. května 1900 vzniká v Praze Klub sběratelů pohlednic a hned o 4 dny později se opět v Praze koná sjezd sběratelů pohlednic.

V této souvislosti jsou zajímavé dvě otázky: vztah těchto událostí, jejichž stoleté výročí se nezadržitelně blíží, k událostem v Evropě - to za prvé, a vznik neorganizovaného sběratelství, které událostem let 1899 a 1900 nutně muselo předcházet - to za druhé.

První filokartistické časopisy v Německu se objevují roku 1896 (dva), v Itálii 1898 (Cartoline postale illustrata) a ve Francii 1899 (L'amateur de la carte postale). Na přelomu století vycházely i tři maďarské časopisy věnované pohlednicím, z nichž nejznámější byl A képes Levelezólap (Obrázková pohlednice).

Mezinárodní výstavy pohlednic se pořádaly od roku 1898. Od 1. 5. do 31. 5. 1898 probíhala výstava v Lipsku, z roku 1899 jsou známy výstavy v italských Benátkách a ve francouzské Nizze, kde náš malíř J. Mukařovský získal jedinou zde udělenou zlatou medaili. Další mezinárodní výstavy se konaly v roce 1900 a byly pro nás rovněž úspěšné: v Budapešti první cenu s právem na zlatou medaili získali dva naši

sběratelé a druhou cenu čtyři, v Paříži při příležitosti Světové výstavy získal nejvyšší cenu - Grand Prix - Josef Šváb Malostranský.

Na první otázku je možné tedy odpovědět tak, že české sběratelství pohlednic vzniká v kontextu s vývojem v předních evropských zemích a jeho úroveň je řadí do evropské špičky.

V letech 1896 - 1898 vycházel nejdříve ve Staré Boleslavi a později v Praze časopis Sběratel. Tento časopis, věnovaný především přírodninám, numismatice a starožitnostem, nemá o pohlednicích (a to ani v inzertní části) jedinou řádku. Nepřímo se z toho dá vyvozovat odpověď na druhou otázku: obliba sběratelství pohlednic u nás vzniká až těsně před rokem 1899 a bouřlivě se rozvíjí.

Vždyť už v roce 1899 u nás proběhlo nejméně pět výstav pohlednic: po výstavě v Hradci Králové se konala 26. 8. až 29. 8. výstava 1 500 pohlednic a 300 plakátů v Sobotce, 16. 9. - 18. 9. v Rychnově nad Kněžnou (vystaveno 5 247 pohlednic) , v září a říjnu v Roudnici nad Labem a konečně 14. 12. - 24. 12. také v Praze ve výstavních místnostech "U Štajgrů" ve Vodičkově ulici (vystavovalo 37 osob a 15 firem). Do konce roku 1901 se u nás konalo nejméně 15 výstav pohlednic.

Ve dnech 16. - 20. května - nevíme však, kterého roku - se konala výstava obrazů plakátů, pohlednic, řezbářských prací a českého hedvábí v Soběslavi. Na výstavu zve přítisk na litografické pohlednici (obr. 24).

V tomto období hrál jistě pozitivní roli už zmiňovaný Sběratel dopisnic, jediný časopis svého druhu v Rakousko-Uhersku, který vycházel nejdříve s podnázvem Ilustrovaný orgán sběratelů pohlednicových lístků, po vzniku Klubu sběratelů pohlednic s podnázvem Ilustrovaný orgán Klubu sběratelů pohlednic. Časopis založil Jan Procházka, redakce sídlila v Praze 2, V tůních 8.



Obr. 24. Pohlednice Soběslavi s přitiskem zvoucí na výstavu pohlednic



Obr. 25. Vstupenka ve formě pohlednice na I. sjezd sběratelů pohlednic v roce 1900

Posledním číslem tohoto zajímavého časopisu bylo pětičíslí 7 - 11 z prosince 1901; tím časopis zanikl a nám se na dlouho ztrácejí informace o sběratelství pohlednic.

Časopisu si všimneme samozřejmě podrobněji. V úvodním čísle prvního ročníku je uveřejněna programová státní účel a program.

Časopis se vyznačoval pestrým obsahem. Vedle sběratelsky zaměřených článků jsou zde i zábavné články, fejetony a epigramy, cenné rubriky Výstavy, Novinky, Různé zprávy, Doporučené firmy (s inzercí firem vydávajících pohlednice) a adresář sběratelů; všechny dnes slouží jako zdroj nesmírně cenných informací. Po vzniku klubu referuje časopis o bohaté činnosti klubu (spolkové, společenské i vydavatelské).

Všechny orgány klubu - výbor, výkonný výbor a vydavatelstvo časopisu - konaly od vzniku klubu v květnu 1900 do konce roku 1901 celkem 18 schůzí, 1 mimořádnou a 1 valnou hromadu, 14 výletů do pražského okolí a vycházek po Praze, 7 přednášek a několik společenských zábav.

Datum založení klubu je 12. květen 1900, kdy se konala v Národním domě na Vinohradech ustavující schůze. Tomuto aktu předcházela 1. dubna téhož roku poradní schůze sběratelů pohlednicových lístků v zahradním sále u Štajgrů ve Vodíčkově ulici. Dne 16. 5. 1900 se konal první sjezd sběratelů pohlednic rovněž v Národním domě na Vinohradech (viz vstupenka ve formě pohlednice, obr. 25).

V posledním pětičíslí časopisu je dokonce přiložen dotazník zjišťující stav sbírek členů, který tak vlastně o více než 70 let předešel akci KSK Sběratelství. Prvním předsedou klubu byl V. Nebeský. Sídlem klubu byl dům na Národní třídě (obr. 26), dnes budova nakladatelství Československý spisovatel. Podle adresáře zveřejněného v časopise měl klub 105 členů v Čechách, dva na Moravě a jednoho v Rusku. Každý člen klubu měl standardizované obdélníkové razítko, které se lišilo pouze členským číslem (obr. 27).



Obr. 26. Pohlednice vydaná Klubem sběratelů pohlednic v roce 1900, zachycující sídlo klubu



Obr. 27. Adresní strana této pohlednice s členskými razítky klubu

Klub vydal i dvě pohlednice (obr. 28).

Vzniku Klubu sběratelů pohlednic předchází zajímavá událost, o které jsme informováni z dochované pohlednice. Dne 11. 5. 1899 uskutečnil Ústřední spolek pro sběratele pohlednic Nordhausen spolkový den v Praze (obr. 29). Zda došlo k setkání se začínajícími českými filokartisty, se dosud nepodařilo zjistit.

Zánikem časopisu Sběratel dopisnic mizí i informace o Klubu sběratelů pohlednic, který jistě neskončil činnost současně s dnem zániku časopisu.

Když se po více než 10 letech objevuje nový, skutečně fundovaný časopis Český sběratel, redigovaný spisovatelem Antonínem Machkem, jmenuje v záhlaví mezi sběratelskými předměty, kterým se bude věnovat, i umělecké pohlednice. Ale o pohlednicích se tu lze dočíst jen v inzerátech dvou firem nabízejících umělecké pohlednice a pohlednice Prahy. Časopis vyšel prvně 1. 12. 1912 a zanikl v únoru 1914.

Můžeme se zatím jen dohadovat, že pokles zájmu o pohlednice, který probíhal od začátku století a vyvrcholil po první světové válce, se negativně odrážel i ve sběratelství.

Doložit toto tvrzení lze jen nepřímo. V roce 1927 vyšla první a dodnes nejlepší a nejúplnější sběratelská příručka, Rukověť sběratelova J. M. Augusty. Na více než 1100 stranách se zabývá téměř všemi tehdy pěstovanými sběratelskými obory. Pohlednice jsou spolu s hracími kartami, reklamními nálepkami atd. zařazeny do kapitoly Užitá fotochemická reprodukce, v podstatě se zde však o nich nic neříká. Na konci každé kapitoly jsou informace o organizovaném sběratelství a seznam literatury; protože o pohlednicích tyto údaje chybí, dá se usuzovat, že v tehdejší Československu organizovaná filokartie neexistovala.

Zajímavé jsou ovšem údaje v Adresáři sběratelů, který tvoří přítisk Augustovy knihy a je pravděpodobně soukromým autorovým adresářem. Celkem se zde uvádí několik tisíc



Obr. 28. Příležitostná pohlednice klubu z výletu na Zbraslav



Obr. 29. Příležitostná pohlednice z výletu Ústředního spolku sběratelů pohlednic v Nordhausenu do Prahy

adres, pohlednicím je věnována 51. strana. Ze 73 sběratelů nejruznějších povolání (pokud jsou u jednotlivých jmen uvedena) jsou dvě ženy.

Dne 20. 11. 1929 vyšlo v České Lípě první číslo časopisu Sběratel s podtitulem Orgán všech sběratelů v ČSR. Zaměřen byl na filatelii, numismatiku a starožitnosti, méně na knihy, přírodniny a autogramy. Vycházel až do roku 1941, od č. 8 - 10 roku 1938 vydavatelka a redaktor přesídlili do Brna. Hned v čísle 4 prvního ročníku vyzývá František Eliáš z Orlové, sbírající pohlednice přes 25 let a majitel sbírky více než 60 tisíc hlavně místopisných pohlednic, ke sdělení adres příbuzných sběratelů za účelem ustavení kroužku sběratelů pohlednic. Vzhledem k tomu, že se k ohlasu výzvy časopis nevrátil, dá se usuzovat, že se pokus nezdařil .

Od té doby se už časopis až do svého zániku v roce 1941 nikdy pohlednicemi nezabýval.

Během prvých desítek let 20. století shromáždil velkou sbírku pohlednic starosta města Netolic Otakar Kudrna (1853 - 1940), jinak významný sběratel historických a národopisných památek. Pohlednice pocházely nejen z Československa, ale i z "různých zemí světa, které Kudrna navštívil. Svůj dům i se sbírkami odkázal městu, které zde vybudovalo muzeum.

Také ze Slovenska máme zprávy o velkých filokartistických sbírkách. Začátkem století bylo 60 tisíc pohlednic součástí knihovny Apponiovců. I v dalších kaštelech se připomínají obdobné sbírky (Stará Lubovňa, Beladice, Mojmírovce). Jako jeden z prvních slovenských sběratelů se uvádí Pavol Socháň (1862 - 1941), vydavatel slovenských folkloristických pohlednic na začátku století (obr. 30). Vlastnil sbírku asi 50 tisíc pohlednic, která se nedochovala, pouze malé části (vždy asi 700 pohlednic) jsou uloženy v Matici slovenské a ve Slovenském národním muzeu.



Obr. 30. Portrét známého slovenského sběratele a vydavatele pohlednic Pavla Socháně



Obr. 31. Pohlednice Klubu sběratelů kuriozit z roku 1969

Pěťadvacetitisícová sbírka, kterou vybudoval Dr. Otomar Gergelyi z Nitry, se celá dochovala v Matici slovenské.

V českých zemích už ve dvacátých letech nastupuje nová sběratelská generace, např. Jiří Rys, později Václav Švec. Oba vybudovali velké kvalitní sbírky, uspořádali po válce řadu výstav, přednášeli, publikovali a byli vedoucími sekce pohlednic v Klubu sběratelů kuriozit. Václav švec v této bohaté sběratelské činnosti pokračuje dodnes.

Jiří Rys (1901 - 1986) byl významnou osobností čs. poválečné filokartie. Byl spoluzakladatelem KSK, prvním vedoucím sekce pohlednic v tomto klubu a členem redakce časopisu *Sběratel*, v němž (a poté v Informačních listech sekce sběratelů pohlednic KSK) publikoval až do své smrti. Jeho erudované články, vycházející od roku 1966 v různých časopisech a opírající se o zkušenosti z budování více než stotisícové sbírky, zůstávají podnes nepřekonaným pramenem informací pro ty, kteří se sběratelstvím pohlednic zabývají.

Další vlnu sběratelského zájmu přináší až druhá světová válka, a to hlavně mezi žáky škol. Vedle zájmu o čepelkové obaly, odznaky a propagační nálepky nastupuje znovu zájem o pohlednice, a to i přesto, že vydávané pohlednice byly velmi špatné kvality a nebyla možná výměna se zahraničím.

S poválečným dozráváním dětských sběratelů narůstá sběratelský zájem a prohlubuje se. S uvolňováním společenských poměrů v šedesátých letech začínají spontánně na různých místech spíše v českých zemích než na Slovensku vznikat při závodních klubech sběratelské kroužky, poněkud zaměřené na odznaky, zápalkové nálepky a pohlednice.

Řada z těchto klubů si vytyčuje regionální či celostátní působnost: Jihočeský klub sběratelů v Táboře vznikající v roce 1964, Klub sběratelů kuriozit v Praze začínající v prosinci 1965 při OKD Praha 3 a první specializovaný filokartistický klub po 70 letech - *Orbis pictus* v Brně (nyní Klub sběratelů pohlednic *Orbis pictus*), pracující od začátku

roku 1969. Další kluby vznikly postupně i na jiných místech, významem však nepřekročily svůj region.

Jihočeský klub sběratelů, KSK a Klub sběratelů pohlednic systematicky pěstují sběratelství pohlednic, tábořský a pražský klub v sekci pohlednic. Prvním vedoucím sekce pohlednic v KSK byl Jiří Rys, od roku 1974 do ledna 1991 pracoval v této funkci Václav Švec. Prvním předsedou brněnského klubu byl a nyní opět je Pavel Šafařík.

V Brně je organizováno kolem 600 sběratelů, v Praze přes 300 sběratelů pohlednic. Oba kluby připravují pro své členy burzy a další akce. V jejich ediční činnosti je preferován časopis, zejména v KSP, který vydává 5x ročně Zpravodaj s články, seznamem pohlednic Pressfota a inzercí a 1x za několik let adresář filokartistů. Sekce pohlednic KSK vydává nepravidelně Informační listy sekce sběratelů pohlednic, a to od roku 1977, další odborné články publikují členové v různých klubových tiscích.

V letech 1967 - 1969 vydal KSK pohlednice jako členské prémie: příležitostnou pohlednici (obr. 31) a dvě série Hradů a zámky zmizelé a mizející.

Důsledky přetrvávajícího pojetí filokartie jako sportu z přelomu století můžeme spatřovat dodnes v sestavování různých žebříčků, hledání největší sbírky v Československu a na světě. Kolem roku 1970 se největší světovou sbírkou stala sbírka dr. Antonína Kočendy z Bučovic a je jí dodnes. V roce 1974 čítala 1 milion 620 tisíc kusů, dnes přesahuje počet 2 milióny kusů.

Specialitou pražského Klubu sběratelů kuriozit je akce Sběratelství, v jejímž rámci také sekce pohlednic zjišťuje stav sbírek svých členů a vyhodnocuje největší a pozoruhodnou sbírku.

Akce tak poskytuje díky své periodicitě plastický obrázek vývoje sběratelství pohlednic. Jednotlivé ročníky byly vyhodnoceny v letech 1974, 1976, 1979, 1982, 1985 a 1988,

ale vzhledem k časové náročnosti každého ročníku jsou údaje o stavu sbírek vždy z konce předcházejícího roku.

V prvním ročníku proběhlo jen hodnocení celkové velikosti sbírek, ale toto hledisko se ukazuje jako ošidné: téměř vždy jde o souhrn několika sbírek, a protože se akce skoro vždy nezúčastnili někteří největší sběratelé, srovnání nemají velkou vypovídací hodnotu. Mnozí účastníci velikost svých sbírek jen odhadují.

V následujících rozborech není vzat v úvahu první ročník, neboť zde chybí řada čísel k vytvoření vývojových řad.

Následující tabulka poskytuje základní orientaci o sběratelích pohlednic a jejich sbírkách v KSK. Zhruba třetina členů klubu sbírá pohlednice, ale z nich jen něco více než polovina se zúčastňuje akce Sběratelství. Průměrná velikost sbírky se od roku 1975 do roku 1987 téměř zdvojnásobila.

Ročník	1976	1979	1982	1985	1988
počet filokartistů	345	368	355	356	293
počet účastníků akce	144	177	202	183	160
počet pohlednic ve sbírkách	1.614440	2.896678	3.055002	3.268709	3.313431
průměrná velikost sbírky	11211	14575	15429	17862	20709

Určitým problémem prvních ročníků akce Sběratelství mezi filokartisty byla přílišná obměna těch, kteří se umísťovali mezi prvými deseti. Bylo to způsobováno nedůvěrou k celé akci, ale bohužel také úmrtím řady předních sběratelů. To však nic nemění na významu celé akce, poskytující základní údaje o kvantitativních trendech vývoje v naší filokartii,

zvláště když v dalších ročnících se zastoupení předních sběratelů ustálilo a přesnost údajů stoupla.

V žebříčku největších sběratelů je nejzajímavější to, jak vytrvale a rychle stoupá velikost sbírek.

ROČNÍK					
1974		1976		1979	
sběratelé	velikost sbírky v ks	sběratelé	velikost sbírky v ks	sběratelé	velikost sbírky v ks
1. E.Šmíd	260000	J.Rys	107500	B.Fišera	650000
2. L.Voříšek	150000	Fr.Křifž	81543	J.Holeček	121187
3. J.Rys	101126	M.Růžička	54000	J.Rys	114371
4. J. Holeček	100000	V.Chmelfček	50000	Fr.Křifž	107371
5. K. Mikeska	83500	P.Fiedler	48000	L.Hrozinková	97381
6. J.Doucha	80000	J.Klička	47000	V.Striegl	86000
7. J.Pelc	80000	J.Fiedler	45000	J.Sattler	82000
8. R.Marčan	60000	J.Rott	34000	V.Chmelfček	70000
9. J.Klička	48000	A.Dosoudil	30000	J.Veselý	60000
10.Fr.Křifž	45000	J.Zralý	30000	J.Fiedler	59380

ROČNÍK					
1982		1985		1988	
sběratelé	velikost sbírky v ks	sběratelé	velikost sbírky v ks	sběratelé	velikost sbírky v ks
1. Fr.Křifž	124874	K.Veselá	168000	K.Veselá	168000
2. V.Striegl	123562	V.Striegl	151962	V.Striegl	163680
3. J.Rys	121689	J.Rys	129251	Fr.Křifž	130459
4. L.Hrozinková	106472	Fr.Křifž	125714	L.Hrozinková	115000
5. V.Chmelfček	76200	H.Houdková	104438	H.Houdková	113765
6. P.Fiedler	72000	V.Pribáň	93809	V.Pribáň	110343
7. L.Fiedler	68000	P.Fiedler	81600	V.Chmelfček	100000
8. V.Pribáň	66767	V.Chmelfček	80000	J.Rott	88043
9. J.Wichtová	65600	J.Rott	79070	P.Fiedler	86500
10.J.Rott	64855	J.Wichtová	72974	P.Beneš	80000

V některých specializacích se zúčastňují akce všichni přední sběratelé, takže získané výsledky mají velkou vypovídací hodnotu a jejich srovnání je velmi zajímavé. Týká se to zejména blahopřejných a uměleckých pohlednic a pohlednic hradů, zámků a tvrzí (podrobněji ve 2. svazku publikace).

Podle VIII. adresáře KSK z roku 1988 sbírá v tomto klubu pohlednice 293 sběratelů. O neuvěřitelně pestré rozmanitosti jejich sbírek svědčí to, že adresář uvádí 274 specializací, tzn. že prakticky každý sběratel je zaměřen na jednu nebo i více specializací.

V posledních letech se opět rozmáhají výstavy pohlednic jako výsledek dlouhodobého rozvoje naší filokartie. Největší výstavou pohlednic v Československu byla Světová výstava pohlednic v Brně roku 1970, kterou navštívilo na 15 tisíc zájemců z ČSFR i ze zahraničí. Bylo zde vystaveno 15 000 pohlednic z 210 států a ostrovů od našich a 202 zahraničních vystavovatelů. Světová výstava navázala na zdařilou I. celostátní výstavu pohlednic z celého světa konanou roku 1967 rovněž v Brně (k výstavě vyšla příležitostná pohlednice, obr. 32).

Výstavy pořádají jednotlivci (ve spolupráci s nejrůznějšími organizacemi), kluby a také muzea, ta téměř vždy ve spolupráci se sběrateli.

Činnost řady muzeí a také knihoven a archívů můžeme charakterizovat jako specializované sběratelství pohlednic.

Nejdále se v tomto směru dostala Matica slovenská v Martině, resp. její fotodokumentační oddělení. Předcházelo tomu od roku 1945 shromažďování všech pohlednic vydávaných na Slovensku. Po roce 1947 začalo pravidelné získávání všech slovenských pohlednic včetně nákupu soukromých sbírek. Dnes je v Matici slovenské uložena nejúplnější sbírka slovenských místopisných pohlednic v počtu asi 150 tisíc kusů, která je



Obr. 32. Příležitostná pohlednice k výstavě pohlednic v Brně roku 1967

navíc zpracovaná a přístupná vážným zájemcům, a dále asi 300 tisíc dalších pohlednic.

Také slovenská muzea vytvářejí sbírky pohlednic. Nedávno (1989) představilo část své sbírky Trenčianské muzeum v Trenčíně na výstavě Trenčín na starých pohľadniciach, a to ve spolupráci se dvěma sběrateli. K výstavě byl vydán reprezentační stejnojmenný katalog.

V českých zemích je situace poněkud jiná. Činnost Národní knihovny v Praze nemá sběratelský charakter, bude proto zmíněna v kapitole o vydávání a evidenci pohlednic.

Specializovanou sbírku vytváří muzeum v Netolicích (okr. Prachatice). V městském muzeu je základem rozsáhlá Kudrnova sbírka, dodnes doplňovaná nákupy i dary, takže čítá 130 tisíc kusů. Sbírká je rozčleněna podle států, měst a různých oborů.

Malou sbírku litografií a příležitostných pohlednic s dekorem (sokolské, válečné, blahopřejné), vydaných asi do roku 1920, vytvořilo Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze.

Většina regionálních muzeí shromažďuje pohlednice ze svého regionu, např. Regionální muzeum v Kolíně má ca 1500 kusů z obcí kolínského okresu, členěných tematicky. Dvě velké sbírky existují na Moravě. Fotografické oddělení Slezského muzea v Opavě vlastní ca 30 tisíc pohlednic ze severní Moravy ve sbírce budované od roku 1958. Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci shromáždilo dosud na 40 tisíc pohlednic moravské provenience, z toho je 32 tisíc zpracováno na počítači.

Sběratelství pohlednic má tedy v našich muzeích už určitou tradici, jejich systematické zpracování, studium a společenské využití jsou však teprve v začátcích. Důležité však je, že všechny tyto sbírky jsou přístupné všem vážným zájemcům.

Pro sběratele pohlednic z určitého regionu existuje ještě jeden zdroj informací: okresní a specializované archívy. Například v literárním archívu Památníku národního písemnictví v Praze je několik tisíc pohlednic a fotografií. Rovněž archív města Brna eviduje pohlednice.

V poslední době vyvstala další možnost studia pohlednic - v zahraničních knihovnách. Jistě nejbliže je rakouská

Národní knihovna ve Vídni, kde v jejím Kartenabteilung je uloženo na 110 tisíc pohlednic Rakouska, z nichž je zpracováno a prezenčně přístupno 55 tisíc. Na počkání zde zhotoví xerokopii kterékoli pohlednice.

Za více než devadesát let se sběratelství pohlednic proměnilo. Od původního pojetí sběratelského sportu, jak je charakterizována filokartie v XIX. díle Ottova slovníku naučného, je dnes sběratelství pohlednic chápáno nejen jako významná kulturně poznávací aktivita, které se věnují tisíce jednotlivců, ale i jako významná sbírková činnost, které se věnuje většina našich muzeí a řada archivů a knihoven.

CELOSTÁTNÍ EVIDENCE POHLEDNIC

Objektivní údaje o vydávání pohlednic poskytuje v posledních desetiletích celostátní odborný časopis Bibliografický katalog ČSSR, který vychází v několika řadách a je přístupný ve všech čs. vědeckých a mnoha veřejných knihovnách. Údaje o pohlednicích vytištěných v českých zemích sem dodává Národní knihovna v Praze (Klementinum 190), údaje o pohlednicích se slovenskou tematikou Matica slovenská v Martině, nám. L. Novomeského.

Národní knihovna v Praze zpracovává v oddělení Národní konzervační fond produkci pohlednic vydávaných v České republice (tedy i pohlednice s tematikou cizích zemí tištěných na našem území) na základě povinného výtisku, který jí zasílají všechny české tiskárny. Nejdříve se zde začaly zpracovávat soubory, a to v roce 1958, o šest let později i jednotlivé pohlednice. V Bibliografickém katalogu ČSR, resp. v jeho ročence Česká grafika a mapy, se však publikují pouze údaje o souborech.

Analýza údajů za roky 1965 a 1985 ukázala tuto skladbu zpracovávaných souborů podle druhů a formátů:

Místopisné pohlednice										
Rok	Soubory jednotl.pohlednic			Jiné druhy					Celkem	
	formát									
	ob- vyk- lý	vět- ší	men- ší	foto- gra- fie	sklá- da- cí	tr- ha- cí	dvou- lis- ty	ji- né	sou- borů	kusů
1965	34	14	67	38	10	6	-	1	170	1894
1985	13	2	-	17	52	-	-	-	84	1156

Žánrové pohlednice										
Rok	Soubory jednotl. pohlednic			Jiné druhy					Celkem	
	formát									
	ob- vyk- lý	vět- ší	men- ší	foto- gra- fie	sklá- da- cí	tr- ha- cí	dvou- lis- ty	ji- né	sou- borů	kusů
1965	30	10	23	21	-	2	22	-	108	919
1985	12	2	-	16	3	-	3	-	36	380

Do tabulek bylo zahrnuto vše, co bylo klasifikováno jako pohlednice, tzn. i gratulační dvoulisty a formáty větší než 18 x 24 cm (fotografie v obrazových souborech).

Pohlednice tvoří v ročence samostatný oddíl, ve kterém jsou tříděny na místopisné a žánrové, v místopisných na města a obce, hrady a zámky, hory a jeskyně, vždy z Čech a Moravy a abecedně. Ročenka má názvový rejstřík, který pro pohlednice není vhodný (např. skládačka o Táboře je zde pod názvem Národní kulturní památka Tábor).

Příklad zpracování pohlednic z ročenky 1985:

Hluboká nad Vltavou

SÁGL, Jan

D 6312

S t á t n í zámek Hluboká. (Soubor) foto(grafii). Průvodní slovo: Stanislav Šmíd. 3. vyd. P., ČTK - Pressfoto, t. SG, Děčín (1985). 12 barev. skládaných fot. 11 x 8 cm. 8 Kčs - Souběž. rus., něm., angl., franc. úv. text a vysvětl. Vyd. pro Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody české Budějovice. 1537

Zpracovávají se i jednotlivé pohlednice, zatím jen místopisné, které Národní knihovna získává v rámci povinného výtisku z českých tiskáren od roku 1964. Údaje o nich jsou k dispozici ve jmenném katalogu (zde se uvádějí autoři pohlednic, tzn. převážně autoři fotografií) a v místopisném katalogu. Za léta 1964 - 1975 bylo zpracováno 90 087 pohlednic. V roce 1985 bylo zpracováno 3 762 místopisných pohlednic. Ostatní pohlednice se zatím jen uchovávají. Na základě produkce 1960 - 1968 bylo tehdy odhadnuto, že v tomto devítiletí bylo u nás vydáno asi 500 miliónů kusů pohlednic. Pro rok 1985 je možné velmi přibližně odhadnout, že bylo v českých zemích vydáno přibližně přes 100 miliónů kusů pohlednic .

Přístup do uvedených katalogů Národní knihovny (samostatně soubory, samostatně jednotlivé pohlednice) je možný po předchozím telefonickém ohlášení, přístup k pohlednicím pouze na základě potvrzení o badatelském účelu návštěvy.

Na Slovensku se pohlednice evidují dvojím způsobem: průběžně ve Slovenské národní bibliografii (která je součástí Bibliografického katalogu ČSFR) a retrospektivně v generálním topografickém katalogu.

Průběžně se registrují všechny vydané pohlednice (v souborech i jednotlivě) se slovenskou tematikou od roku 1986 (předtím jen místopisné) v rámci automatizovaného informačního systému Slovenské národní bibliografie. Základem je čtvrtletní zpracování v sérii B - J. Pro sběratele je výhodnější používat ročenku Grafika. Pohlednice jsou zde zpracovány společně s plakáty, kalendáři, reprodukcemi atd. podle mezinárodního desetinného třídění. Všechny místopisné pohlednice jsou zahrnuty pod třídník 908 Vlastivěda a zde dále podrobně tříděny, umělecké pod třídník 76 Grafika. Ročenka má podrobné rejstříky podle autorů a korporativních autorů (tzn. organizací a institucí), názvů, vydavatelů; pro sběratele jsou nejdůležitější předmětový rejstřík (zpracovává

zatím jen místopisné pohlednice) a rejstřík podle druhů dokumentů (ačkoli plakáty zde mají podrobné třídění, pohlednice jsou všechny nepřesně zahrnuty pod pohlednice umělecké)

.

Jako příklad zpracování uvádíme jeden záznam (č. 1110) z ročenky Grafika 1987:

1110

908.437.652 (084.121)

Šťastný, Jozef - Zemiar, Bohuslav

Blatnická - Gaderská dolina. Blatnická dolina. Chaty v Gaderskej dolině. Blatnická dolina. Památník SNP v Parku národov. Gaderská dolina. Bratislava, Pravda 1987. 1 s. Tlač: Pravda, Bratislava. 10,5 x 14,8 cm. 1,80 + 0,20 Kčs.

5555/21311 - 1017 0286. Pohľadnica.

1158-59/87 SP 137980 D1

Generální topografický katalog Matice slovenské zpracovává pouze slovenské místopisné pohlednice. Údaje v tomto katalogu jsou řazeny abecedně podle názvů míst, které jednotlivé pohlednice zobrazují. Katalog, který má asi 50 svazků, je uložen v odboru speciálních fondů, kde je přístupný všem vážným zájemcům.

BUDOVÁNÍ SBÍRKY

Vybudování dobré sbírky vyžaduje od sběratele velkou houževnatost, čas, finanční prostředky a dobré rodinné zázemí; později, když se sbírka rozroste, i prostor.

Je to práce na celý život, někdy se na budování sbírky podílejí i sourozenci či rodiče, vzácněji jde o dílo několika generací.

Zájemci začínají sbírat většinou pohlednice místopisné, a to často ze svého regionu (hlavně rodiště), někdy žánrové, a tím již pomalu ohraničují svoji budoucí specializaci.

Sbírky dnes budují také instituce, zejména muzea a archívy, méně knihovny, ale tato kapitola je věnována tomu, jak získává přírůstky do sbírky jednotlivec.

B U R Z Y - S B Ě R A T E L S K Á S E T K Á N Í

U nás máme dva druhy burz - sběratelských setkání, kde mohou zájemci pohlednice vyměnit - prodat - koupit. Jsou to především specializované burzy, které pořádá Klub sběratelů kuriozit ÚKDŽ v Praze a brněnský Klub sběratelů pohlednic Orbis Pictus, ale i další kluby. Na druhém místě jsou to všeobecné burzy, kterých se dnes pořádá mnoho.

V současné době však zde poptávka převyšuje nabídku, a je stále menší výběr především starých pohlednic místopisných, ale i pohlednic žánrových. Většina nabízejících chce staré pohlednice měnit. Tuto výměnu však může uskutečnit pouze menší část sběratelů, pro ostatní je výměna nemožná, protože nemohou podobné pohlednice nabídnout.

Naopak u moderních pohlednic z celého světa převažuje nabídka nad poptávkou.

Někdy se přece jen podaří získat dobré pohlednice, které sbírku obohatí. Je však třeba pravidelně navštěvovat známé burzy v Pardubicích, Brně, Praze a v dalších městech, což je ovšem časově a finančně velmi nákladné. Hodnotné pohlednice lze získat také na filatelistických setkáních, kde jsou nabízeny pohlednice se zajímavými známkami a razítky.

Pohlednice na burzách se prodávají asi v těchto cenových relacích (situace v květnu 1990):

litografie použitá, čitelné razítko	20 - 50 Kčs
litografie čistá	10 - 20 Kčs
ostatní techniky do r.1910 s dlouhou adresou	10 - 30 Kčs
barevné pohlednice z let 1910 - 1930	8-12 Kčs
pohlednice ostatní z let 1910 - 1930	4-8 Kčs
pohlednice z let 1930 - 1945	3-5 Kčs
barevné pohlednice po roce 1945	1 - 2 Kčs
černobílé pohlednice po roce 1945	0,5- 1 Kčs

Tyto ceny jsou však pouze orientační. Na burze jsou stanoveny ceny podle poptávky. Svou úlohu tu sehrává prodávající, ale též kvalita a námět pohlednice, cena známky, razítka, provedení v materiálu a hlavně námět.

A N T I K V A R I Á T Y A S O U K R O M É O B C H O D Y

Stále více antikvariátů i nově vznikající soukromé obchody se zabývají koupí a prodejem pohlednic. Pohlednice se nabízejí k prodeji většinou neroztříděné (v krabicích na stolech). Jsou to hlavně pohlednice od roku 1930 do dneška a jen zřídka se zde objeví pohlednice starší. K nejznámějším antikvariátům s nákupem a prodejem pohlednic patří pražské antikvariáty v Dlážděné ulici a na Letenském náměstí, kam se přestěhoval antikvariát z Myslíkovy ulice.

Dnes se nákupem a prodejem pohlednic zabývají téměř všechny antikvariáty u nás. Ceny v jednotlivých antikvariátech se velmi různí.

V poslední době se zavádí prodej pohlednic i v prodejnách Pofisu a v soukromých obchodech, které nabízejí i další služby, jako např. zasílání výběrů pohlednic, pořádání aukcí a výměnných schůzek atd.

V Ý M Ě N A

Mnozí sběratelé si vyměňují pohlednice mezi sebou, ať už na burzách nebo poštou či při osobních setkáních. Většinou dobře znají zájmy toho druhého, a tak je tato výměna velkým přínosem. Mezi takovými sběrateli vzniká často přátelství na dlouhá léta.

Výměna se běžně uskutečňuje i za jiný sběratelský materiál, např. za obaly a etikety.

Dobrou pomůckou k výměně jsou adresáře sběratelských klubů, z nichž nejvyšší úroveň má adresář KSK, vydávaný pravidelně jednou za tři roky.

K O U P Ě S B Í R K Y

Nejsnadnější cestou k doplnění sbírky je koupě jiné sbírky. Může se koupit od sběratele, který přestal pohlednice sbírat, jindy sběratel prodává jen část své sbírky, aby za získané prostředky mohl nakoupit přírůstky pro hlavní specializaci.

Ožehavou záležitostí je nákup sbírky po zemřelém sběrateli. Na jedné straně sběratelé při jednání s pozůstalými neprojevují většinou dost taktu, na druhé straně bohužel smrtí sběratele velmi často zanikají i pozoruhodné sbírky.

P Á T R Á N Í

Pohlednice do sbírky je třeba hledat v blízkém i vzdálenějším okolí. Je výhodné zapojit příbuzné i přátele, kteří budou pátrat u starších rodinných příslušníků i známých, vyznačujících se tím, že vše dobře uschovali, za což jim nyní velmi vděčíme. Zajímavé pohlednice je možné najít v kancelářích a podnikové korespondenci. Právě zde se stále objevují unikáty, které by jinak skončily ve sběru nebo v kamnech.

I N Z E R Á T Y

Inzeráty na prodej, koupi či výměnu pohlednic u nás otiskuje specializovaný měsíčník Hobby inzerce R I S , který vychází v Osti nad Labem (adresa redakce: Horova 9), dále materiály Klubu sběratelů kuriozit a tiskoviny dalších sběratelských klubů. Nové inzertní časopisy Inzertspoj a Print v rubrice Hobby a Annonce v rubrice Sběratelství inzerují rovněž pohlednice. Méně často se objevují v našich denících a okresních novinách.

A U K C E

Nově se objevuje prodej pohlednic na aukcích. Tyto aukce se stávají součástí sběratelských setkání v Pardubicích, samostatně jsou organizovány v Praze. Jistě je však budou následovat pořadatelé dalších burz. Dobře připravená aukce je pro sběratele zajímavou novinkou. Zájemci si předem prohlédnou vystavené pohlednice, zapíší si čísla těch, o které mají zájem, a předem si promyslí, za jakou cenu jsou ochotni pohlednici odkoupit.

V Praze proběhla v roce 1990 poměrně úspěšná písemná aukce pohlednic, kde se výběr řídil podle předem vydaného katalogu a v něm uváděných cen.

Získávání přírůstků do sbírky je v aukci založeno jen na množství peněz, které je ochoten sběratel vydat. Vždyť cena litografie s dlouhou adresou vystoupila v jedné aukci z osmi až na 150 Kčs, kde se teprve zastavila. Je někdy podivné, do jaké výše je sběratel ochoten jít, aby obohatil sbírku o nevšední kus.

V dalších letech budou aukce asi jednou z cest, jak získat kvalitní přírůstky do sbírky.

ÚPRAVA SBÍRKY

Do úpravy sbírky zahrnujeme jak ukládání pohlednic, tak uspořádání a evidenci sbírky a její údržbu.

U K L Á D Á N Í P O H L E D N I C

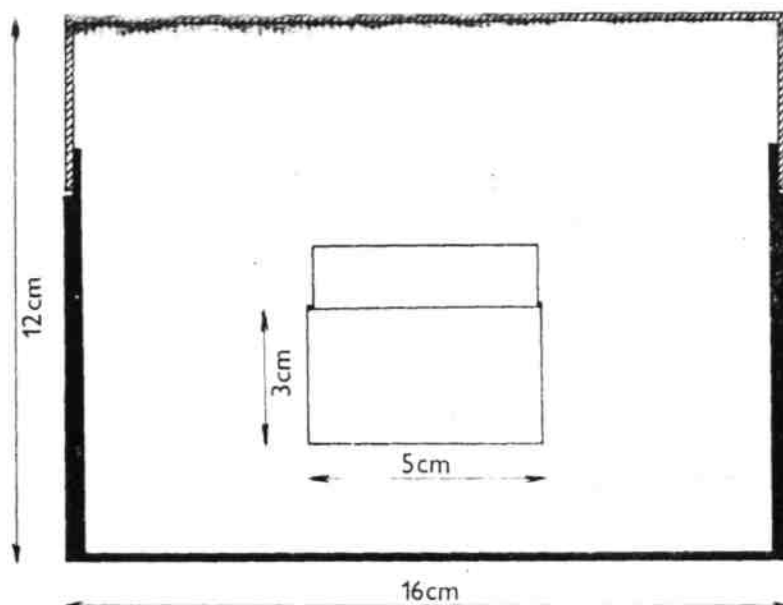
Před každým sběratelem brzy vyvstane známá otázka: Kam s nimi? Většina sběratelů se rychle dostane ke krabicím od bot nebo ke kufru. Pro začátek budiž, ale pro vážného sběratele to není řešení. V žádném případě nesmí být pohlednice vystaveny působení slunečních paprsků.

V současné době se ustálilo pět způsobů ukládání pohlednic, většinou kombinovaných mezi sebou v závislosti na velikosti, třídění a prezentaci sbírky a možnostech sběratele (místo a finance).

S P E C I Á L N Í K R A B I C E V Y R O B E N É K N I H A Ř E M

Nejvhodnější jsou papírové krabice potažené plátnem na 1 000 - 1 500 kusů pohlednic, tzn. s vnějšími rozměry: šířka 16 cm, výška 12 cm a délka 40 až 60 cm. Krabice musí mít víko; nejlepší je víko, které se nasune na tzv. krček; taková krabice je stejně široká v místě víka i pod ním (obr. 33).

Výhodou speciálně vyrobených krabic je především to, že si sběratel může určit rozměry krabice (její délku), druh potahu (papír, PVC nebo plátno) a jeho barvu a způsob umístění nápisu, který označuje obsah krabice.

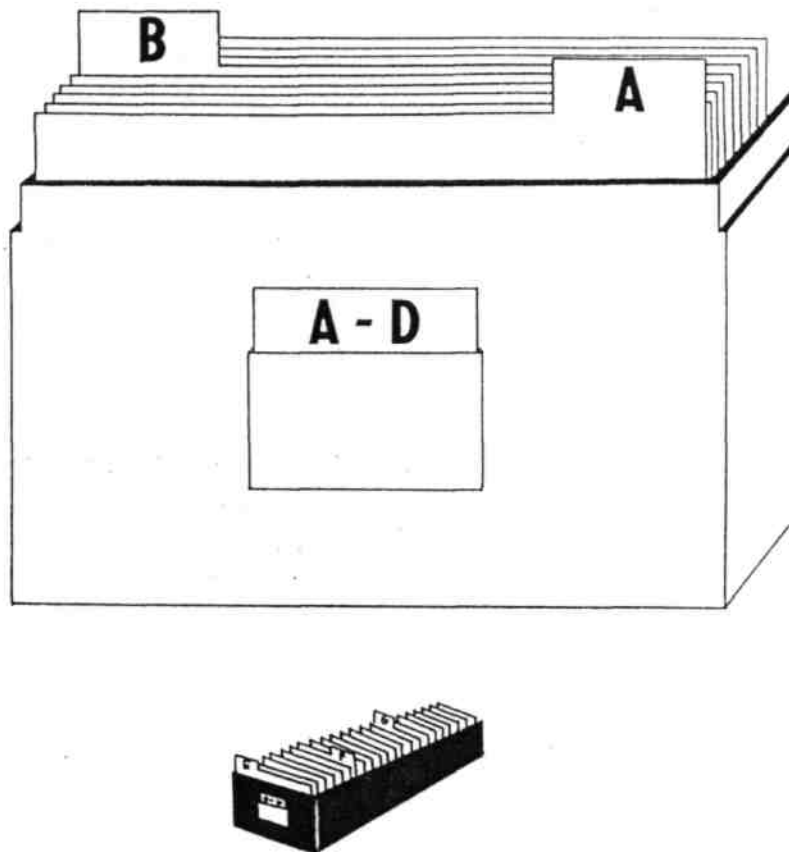


Obr. 33. Čelo krabice na pohlednice

K hrubému rozlišení obsahu může posloužit barva krabic (např. červená barva potahu pro místopisné pohlednice, zelená pro flóru a faunu atd.), k jemnějšímu rozlišení štítky na jednotlivých krabicích (zpravidla s písmeny abecedy, např. A-J, K-Po, Pr-Z) .

Cena takovéto krabice v pražském knihařském podniku Tomos je při délce 40 cm 36 Kčs; krabice je potažená plátnem a dodává se v modré, hnědé nebo červené barvě, při čemž zpravidla není možné si barvu vybrat. Prodávají se v Žitné ulici 6 a v Perlové ulici 1. Knihařský podnik je v každém okrese a tam je třeba zjistit konkrétní možnosti včetně dodací lhůty.

Také v krabici je třeba pohlednice třídit, zpravidla pomocí rozřadovačů. Rozřadovače jsou zpravidla z kartónu nebo barevného PVC a o 10 až 15 mm výstupkem vlevo nebo



Obr. 34. Systém rozřadovačů v krabici

vpřavo převyšují pohlednice. Na výstupek se buď propisotem nebo ručně napíše třídící znak, nejčastěji písmena abecedy (obr. 34) nebo mnohokrát zastoupená místa, osobnosti atd. (např. K, Karlštejn, Ke, Kl, Kolín). Čím více rozřadovačů, tím rychlejší orientace.

Počet rozřadovačů snižuje netradiční způsob ukládání pohlednic - rubovou stranou dopředu, takže se pohlednice nemusí otáčet, aby se zjistil hledaný údaj (většina čs. pohlednic má údaje nikoli na obrazové, tedy lícové straně, ale na rubu).

Někteří sběratelé se nespokojují s tímto způsobem a pohlednice před umístěním do krabice ještě ukládají do obálky, kdy každé heslo (tedy místo, osobnost atd.) má samostatnou obálku.

Ještě poznámka. V kapitole Zvláštní druhy pohlednic se popisují i formátově odlišné druhy. Pro takové pohlednice nejlépe vyhovuje krabice s větší šířkou a výškou (podle rozměrů sbíraných pohlednic), délka krabice do 60 cm však zůstává.

K A R T O T Ě Č N Í N E B O Z Á S U V K O V É S K Ř Í N Ě

Výhodný způsob uložení velké sbírky je do kartotéční skříně s vysouvacími zásuvkami, je však pravda, že taková většinou ocelová skříň působí kancelářským dojmem, a navíc se velmi obtížně získává. Podobnou službu mohou vykonat různé sektorové skříňky se zásuvkami, které se mohou stavět na sebe. Příkladem je skříňka skladebného systému Princip se dvěma zásuvkami o rozměrech 90 x 46 x 64 cm. Výrobce je s.p. Interiér, cena 1 kusu 770 Kčs. Takové skříňky samozřejmě dotvářejí interiér bytu, jejich nevýhodou však je jejich šířka, protože v jedné zásuvce jsou

vedle sebe tři řady pohlednic, které se při manipulaci se zásuvkami mírně pohybují (obr. 35).



Obr. 35. Sbirka umístěná v sektorových skříňkách

A L B U M

Po stránce estetické působí nejlépe pohlednice uložené v albech. Album tvoří určitý uzavřený celek, který dobře vypadá a dobře se prohlíží, ale těžkopádně se doplňuje,

jestliže jsou zde pohlednice zařazeny podle určitého systému.

Nevýhodou alba je, že zabírá značný prostor a zpravidla se do jednoho alba nevejde více než sto pohlednic. Proto se alba používají téměř výhradně pro ukládání reprezentační části sbírky, nejčastěji starých pohlednic.

Alba jsou dvou typů: stará a nová. Stará alba jsou velmi dekorativní (obr. 36).



Obr. 36. Desky dobového alba na pohlednice

Mají formát zhruba A 4, jejich papír je tuhý a pohlednice se zde ukládají vsunutím do vyříznutých otvorů. Současná alba jsou na jiném principu: pohlednice se ukládají vsunutím do průhledných fóliových dvoulistů.

P R Ů H L E D N Ě D E S K Y Z P V C

Nejnovější způsob ukládání pohlednic je do průhledných desek z PVC formátu A 4, kam se vejdou 3 pohlednice na šířku pod sebou z každé strany, tedy 6 kusů celkem. Vzhledem k ceně desek (1 kus 3 až 4 Kčs) a nárokům na místo se i tento způsob používá pro uložení jen částí sbírky. Barvou desek můžeme rozlišit druh pohlednic do desek ukládaných.

Řada sběratelů má výhrady k tomuto způsobu ukládání, protože se obávají, že desky natáhnou vlhko. Nebylo to zatím prokázáno, ale je lépe takto neukládat unikáty.

V O L N Ě L I S T Y

Je to nejnáročnější způsob ukládání, zejména na místo a čas. Používají se nejčastěji kladívkové čtvrtky formátu A 4 nebo A 5, pohlednice se sem lepí fotorůžky.

Jednotlivé listy je možné nadepisovat nebo označovat symboly či značkami, propisotem nebo ručně, někteří sběratelé rýsují na listy rámeček pro každou pohlednici.

Soubor pohlednic umístěný na listech se snadno doplňuje vložením dalšího listu nebo komplikovaněji přesouváním jednotlivých pohlednic (vyjímáním z fotorůžků). Listy se ukládají do tvrdých desek opatřených tkaničkami nebo do tzv. šanonů.

Sbírka takto adjustovaná se dobře ochraňuje a skladuje - a co je také důležité - bez jakékoli další úpravy může sloužit jako exponát na výstavě.

Obecně lze říci, že se mezi sběrateli vyvinula tato praxe:

- nejvzácnější pohlednice se ukládají do starých alb a běžný materiál do krabic
- každý sběratel podle potřeby kombinuje několik způsobů ukládání
- pro uložení velkých sbírek je nutné použít pro jejich velkou část krabice nebo kartotéční či zásuvkové skříně

U S P O Ř Á D A N Í S B Í R K Y

V uspořádání sbírky se výrazně projevuje individualita každého sběratele a jeho sběratelské záměry. V tom je i půvab sběratelství: i kdyby dvě sbírky zpracovávaly úplně stejný materiál, nikdy nebudou vypadat stejně.

Ale jak má vlastně sbírka vypadat? Vyjděme z definice pozoruhodné sbírky: je to esteticky působivá sbírka, samostatně uspořádaná a obsahující i unikáty z daného oboru. Je zpracovaná s pomocí literárních či jiných informačních pramenů a odpovídá současnému stavu poznání v oboru. Obsahuje úvod či průvodní text, který je organickou součástí sbírky. Sběratel má ke sbírce dokumentaci (knihy, prospekty, katalogy atd.), která svědčí o hlubším vztahu k problematice.

Úvod by měl mít buď formát pohlednice, nebo formát průhledných desek či volných listů v závislosti na uložení sbírky a úvodu či průvodního textu.

Průvodním textem se rozumí slovní komentář, uspořádaný v závislosti na třídění sbírky. Je buď zapsán na rozřadovačích, nebo tvoří celek a umožňuje zasvěcenou prohlídku sbírky s upozorněním na zajímavé exponáty.

Samozřejmou součástí špičkových sbírek je i pomocný aparát, čím je sběratel pokročilejší, tím má bohatší doku-

mentační materiál. Rozumí se tím knihy, brožury, prospekty, výstřižky atd., ale také vlastní dokumentační materiál - poznámky, výpisky, grafy, statistika atd.

Zásadně je možno říci, že součástí každé špičkové sbírky je knihovnička obsahující literaturu zaměřenou shodně se sbírkou.

Optimální umístění pomocného aparátu je v sektorovém nábytku, kde jsou uloženy i pohlednice. Řemeslně zdatní sběratelé si vyrábějí potřebný nábytek sami a budují z něj sběratelskou pracovnu, dotvářenou i vhodnými obrázky a suvenýry.

E V I D E N C E P R O S B Í R K U

Evidence je nutnou podmínkou pro budování kvalitní sbírky. Mnozí sběratelé tím rozumějí jen údaj o početním stavu, ale tak tomu není.

Evidence samozřejmě obráží početní stav sbírky a slouží k porovnávání jednotlivých sbírek (zejména v akci Sběratelství) a vývoje každé sbírky. K tomu je třeba evidovat každý přírůstek sbírky a přírůstky zaznamenávat průběžně.

Význam evidence je však hlubší. V závislosti na zaměření a obsahu sbírky evidence představuje seznamy, např. lokalit (měst, hradů, ostrovů, lázní apod.), osobností (malířů, sportovců, šlechticů aj.), živočichů a květin (zvířat, ptáků, květin, stromů, keřů, motýlů atd.). Tyto seznamy zahrnují jednak druhy zařazené do sbírky, jednak hledané druhy.

Evidence nemusí být jen prostým seznamem jmen či názvů, ale může poskytovat k jednotlivým jménům i další informace.

Podrobněji bude pojednáno o evidenci u jednotlivých druhů pohlednic.

V poslední době se objevují tendence pořádat zařazování jubilejních přírůstků (např. desetitisíciho, dvacetitisíciho atd.) jako společenskou událost pro sběratele obdobného zaměření.

Ú D R Ž B A S B Í R K Y

Ano, i sbírku je třeba udržovat, časový interval této činnosti záleží na tom, jak často se se sbírkou pracuje. Čím častěji, tím je interval kratší. Při normálním používání sbírky (tj. alespoň část sbírky lx týdně) se doporučuje generální úklid sbírky jednou za tři roky.

Znamená to - pokud je sbírka uložena v krabicích - všechny krabice vyprázdnit a vysavačem vysát. S každým sloupcem pohlednic před vrácením je nutné udeřit o stůl, aby z něj vylétlo co nejvíce prachu.

Pokud jsou krabice omyvatelné, je třeba je omýt, poškozené části krabic opravit (zalepením, přibarvením).

Dále je nutné prohlédnout všechny rozřadovače a opotřebené nahradit novými.

Nábytek, pokud jsou v něm pohlednice uloženy, se ošetřuje samozřejmě častěji, podle pokynů výrobce. S pohlednicemi zde uloženými se zachází stejně jako s pohlednicemi z krabic.

Desky z PVC je třeba prohlédnout a v případě potřeby otřít navlhčenou utěrkou.

ČIŠTĚNÍ A OPRAVA POHLEDNIC

Každý řádný sběratel pohlednic se snaží zařazovat do své sbírky pohlednice kvalitní, čisté a nepoškozené. U specializovaných a zejména dokumentárních sbírek se však někdy nemůžeme vyhnout tomu, abychom se vzdali některých méně kvalitních a poškozených pohlednic, které je obtížné v lepším stavu znovu získat. Zde je často nutné přistoupit k částečnému vylepšení pohlednice, k jejímu mechanickému očištění a nejnutnější opravě.

Sběrateli se dostávají do rukou pohlednice pošpiněné, zaprášené, plesnivé, zamaštěné, počmárané, prasklé, natržené, zlomené, rozlepené, někdy i s chybějícím rohem apod. Je třeba si však uvědomit, že všechno dokonale opravit a vyčistit nedokážeme. Proto se pouštíme jen do takového vylepšování pohlednic, které jsme schopni doma bez problému provádět.

Prach, špínu, mastnotu a čmáranice tužkou odstraníme měkkou, někdy i tvrdší gumou. Pohlednici vždy podložíme větším čistým papírem; při práci přidržujeme pohlednici také papírem, nikdy jen pouhými prsty. Dobře a pečlivě očistíme vždy hlavně lícní obrazovou stranu, především její okraje a světlejší místa v obraze, škrty a písmo inkoustem přes obraz gumujeme vždy velmi jemně, aby byl nápis méně výrazný. Zcela jej neodstraníme nikdy. Zatuchlé a plesnivé pohlednice nejdříve očistíme chomáčkem vaty či tampónem navlhčeným v čistém roztoku alkoholu. Potom pohlednici mezi dvěma sacími papíry pod zatížením vysušíme a pak ještě ošetříme gumou, rozlepené pohlednice případně slepíme. Zatuchlé a plesnivé pohlednice bývají obvykle rozlepené.

Někdy jen částečně, ale dost často zcela a ve všech vrstvách. Slepujeme je postupně po jednotlivých vrstvách tak, že rychle a stejnoměrně natíráme prstem či štětečkem vždy celou plochu papíru obyčejným bílým lepidlem z tuby. Pak ihned přesně na sebe nasazené jednotlivé listy slepíme, a to zespondu směrem nahoru. Po slepení všech vrstev pohlednici roztíráme a uhlazujeme pomocí savého papíru od středu ke stranám, pak ji ihned vložíme mezi dva savé papíry do tlustší knihy a řádně zatížíme. Ponecháme asi 2 až 3 dny za kontroly uschnout a vyrovnat. Podobně slepujeme i růžky či okraje pohlednic.

Popraskané, zlomené pohlednice zpevňujeme podlepením. Vždy však výhradně na rubové, textové straně. Používáme nejlépe obyčejnou průsvitnou lepicí pásku, někdy i tlustší hnědou pásku, raději širší, podle situace a velikosti zlomu. Nikdy nepoužívejte izolepu! Na menší podlepování stačí i filatelistické průsvitné nálepky. Tak je možno podlepit a vyztužit i potřhané okraje, popř. chybějící či ztenčené rohy pohlednice apod. Po jakékoliv operaci s podlepováním pohlednic je nutné v každém případě opravenou část dobře vyhladit oblým předmětem přes papír a na čas zatížit.

Pohlednice zlomené a popraskané na obrazové straně, poškozené barvy či jakékoliv odřeninou obrazu je možno částečně vylepšit zabarvením pastelkami nebo směsí naškrabanou z několika barev pastelek. Před barvením nejdříve obraz očistíme gumou či flanelovým klůčkem. Pak přes papír poškozená místa vyhladíme zaobleným předmětem, nejlépe dřevěným, a teprve potom přistoupíme k doplnění chybějících barev. Buďto přímo pastelkou, nebo jemným štětečkem nanášíme barevný prach do prasklin a přelomenin. Lze použít k zatírání barev i měkkou gumu či klůček. Barvou pastelky, popř. tuší či vhodným fixem lze opravit i rušivě působící odřené okraje, což také vylepší celkový vzhled pohlednice.

Výjimečně lze doplnit i chybějící rohy nebo i větší utržené kusy pohlednic. Pro tento účel najdeme papír tloušťkou i zabarvením odpovídající, a to nejlépe z některé nepotřebné pohlednice. Obkreslíme si tvar chybějící části, tuto část vystříhneme a pozorně nalepíme na místo předem podlepené lepicí páskou. Opět uhladíme a mezerku můžeme zaplnit moučným škrobem a zafixovat pastelkou.

Nedoporučujeme používat k čištění pohlednic vodu nebo jakékoli chemikálie! Tímto způsobem lze vždy udělat více škody než užitku.

Velké barevné či mastné skvrny stejně odstranit nelze. Chemické a impregnační prostředky používané archiváři jsou pro většinu sběratelů nepraktické a také nedostupné. Opravu vzácných pohlednic je však účelné konzultovat právě s archiváři.

Některé vzácné a cenné pohlednice, zejména z doby před rokem 1896, i když jsou silně poškozené, raději nikdy neopravujeme. Pouze je lehce očistíme a ponecháme je v původním stavu. Takové vzácnější dokumentární kusy zasuneme do fóliového sáčku a ten zařadíme do sbírky.

Každou opravu na pohlednici si vždy dobře promyslíme, při zásahu je třeba pracovat vždy s dobrým osvětlením, na čistém papíru a s tlustou lupou. Hlavně je nutné chránit pohlednice před vlhkostí a prachem, obojí jim nejvíce škodí.

OBSAH

Úvod

Vznik a vývoj pohlednicové tvorby (Vl. Mlch)	3
Vydávání pohlednic u nás (L. Kurka - Vl. Mlch - V. Švec)	23
Tisk pohlednic (V. Švec)	39
Motivace sběratelství pohlednic (Vl. Turčín)	46
Nástin dějin čs. sběratelství pohlednic (L. Kurka)	51
Celostátní evidence pohlednic (L. Kurka)	68
Budování sbírky (Fr. Pleva)	72
Úprava sbírky (L. Kurka)	77
Čištění a oprava pohlednic (Vl. Mlch)	87